

PRÁVNICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

DIPLOMOVÁ PRÁCE Z OBORU OBČANSKÉHO PRÁVA

NEPLATNOST V OBČANSKÉM PRÁVU

ZÁŘÍ 2012

MARTIN LANGHANS

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. září 2012

OBSAH

Úvod	5
Část první: Obecné výklady.....	6
I. O právu občanském	7
1. Pojem občanského práva a jeho místo v systému práva	7
2. Právo hmotné a právo procesní.....	10
3. O právních principech obecně a v občanském právu.....	10
4. Systematika soukromého práva	13
5. Systematika občanského práva	15
A. Dělení dle Institucí	15
B. Dělení pandektní.....	15
C. Současný stav.....	16
D. Nový občanský zákoník (NOZ).....	16
6. Prameny občanského práva.....	17
7. Právní instituty.....	17
II. Stavební kameny občanského práva	19
1. Občanskoprávní vztah.....	19
2. Právní skutečnosti.....	19
A. právní skutečnosti závislé na lidské vůli, jimiž jsou:	19
B. právní skutečnosti na lidské vůli nezávislé, kterými jsou.....	20
3. Úkon	20
4. Právní úkon	21
5. Třídění právních úkonů	22
6. Vadné právní úkony a jejich následky.....	23
Část druhá: Institut neplatnosti	25
I. Neplatnost	26
1. Non negotium	26
2. Negotium nullum	27
II. Druhy neplatnosti	28
1. Historický kontext	28
2. Koncepce neplatnosti v současném občanském zákoníku	29

III. Absolutní neplatnost	29
A. Důvody absolutní neplatnosti	30
1. Neplatnost z důvodu absence vůle	30
2. Neplatnost z důvodu absence projevu vůle	31
3. Neplatnost z důvodu vad vůle	33
a) Neplatnost pro nesvobodu vůle	33
b) Neplatnost pro nevážnost vůle	37
4. Neplatnost z důvodu vad projevu vůle	38
a) Neplatnost pro nesrozumitelnost projevu vůle	39
b) Neplatnost pro neurčitost projevu vůle	40
5. Neplatnost z důvodu nemožnosti plnění	41
6. Neplatnost z důvodu „vad“ subjektu	43
7. Neplatnost z důvodu rozporu se zákonem	45
8. Neplatnost z důvodu obcházení zákona	46
9. Neplatnost z důvodu rozporu s dobrými mravy	48
10. Neplatnost z důvodu formálních vad	50
IV. Relativní neplatnost.....	52
1. Omyl.....	54
2. Některé otázky související s neplatností	55
V. Neplatnost v novém občanském zákoníku	56
1. Negotium nullum v novém občanském zákoníku	59
2. Důvody neplatnosti	62
Část třetí: Exkurz do historie a k zahraničním úpravám.....	68
I. Historický kontext	69
II. Krátká srovnání.....	70
1. Právní jednání (Rechtsgeschäft).....	70
2. Projev vůle (Willenserklärung)	71
3. Neplatnost.....	74
A. Terminologické problémy	74
B. Následky vadných právních jednání v BGB.....	75
C. Nichtigkeit	75
D. Schwebende Unwirksamkeit	77
E. Relative Unwirksamkeit.....	77

F. Anfechtbarkeit.....	77
III. Výsledky srovnání.....	77
Závěr.....	78
Invalidity in civil law - Summary.....	79
Použitá literatura.....	80
Základní citované právní normy.....	82
Judikatura.....	83
Klíčová slova/Keywords.....	85

Úvod

Prací, již právě začínáte číst, vytkl si autor nelehký úkol pojednat zevrubně o jednom z mnoha institutů občanského práva. Dotkl se tak téměř až posvátné materie, mající svůj původ již ve starověkém Římě. Položil si za cíl podat výklad o neplatnosti v odvětví práva, jež bývá pro svou důležitost označováno jako koruna všech právních odvětví. Takové označení je namístě, neboť průsečíkem všech jeho norem je člověk. Není jiného odvětví práva, jež tolik ovlivňuje život člověka v jeho každodennosti.

Institut neplatnosti, starý jako právo samo, týká se výsostně společenské potřeby právně jednat a důvěry v platnost a závaznost takového jednání, bez nichž by nebylo společnosti, jakou je. Důležitost tohoto institutu tkví v tom, že jeho normy tvoří obecně platný vzorec k rozlišení platných právních jednání od neplatných, neboť právě toto rozlišování dotýká se významně společensky klíčového principu právní jistoty.

Přáním autora, při vědomí náročnosti a šíře tématu, je, aby předkládaná práce alespoň částečně přispěla k hlubšímu porozumění tomuto institutu, obzvláště v čase, kdy dochází k tak výrazné změně právní úpravy, jakou bezesporu je přijetí nového kodexu občanského práva.

Část první

Obecné výklady

I. O právu občanském

Aby bylo vůbec možno pojednat zevrubně o tématu neplatnosti v občanském právu, je třeba nejprve podat obecný výklad o občanském právu, jeho místě v systému práva a jeho struktuře.

1. Pojem občanského práva a jeho místo v systému práva

Občanské právo je odvětvím práva. Za právní odvětví označujeme subsystemy, na něž se člení objektivní právo, jímž rozumíme specifický společenský normativní systém, tedy systém norem společenského chování lidí, jehož dodržování je zabezpečeno státem (státní mocí)¹. Občanské právo je výsečí tohoto společenského normativního systému, je souborem právních norem a institutů, které stanoví, jak se mají lidé chovat v těch (právních) vztazích, které nazýváme občanskoprávními vztahy².

Jednotlivá právní odvětví tvořící v celku systém práva, bývají již od dob římských přiřazována ke dvěma velkým subsystemům, do nichž se systém práva jako celek rozpadá, totiž k právu veřejnému a právu soukromému³. Nutno však podotknout, že tento právní dualismus, uplatňující se z historických důvodů pouze pro systém kontinentálního práva, ač je stále zachováván, nespočívá na jednotných kritériích. Existovalo a stále existuje mnoho teoretických konceptů snažících se o přesnější vymezení hranice mezi soukromým a veřejným právem, než jak je možno tuto hranici vyčíst v Digestech⁴.

Nejstarší z těchto teorií je teorie zájmová, jež je vyjádřena v podstatě již v Digestech. Vymezení obou výše zmiňovaných systémů práva je dle ní založeno na rozlišení právem chráněných zájmů na zájmy veřejné a soukromé. Podle této teorie, je-li norma

1 KNAPPOVÁ, Marta, Jirí ŠVESTKA a Jan DVORÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 27

2 tamtéž

3 Tak např. nauka německá rozděluje systém práva tradičně také velkých subsystemů: na právo soukromé a veřejné, ale ačkoli právo trestní řadí k právu veřejnému

⁴ Ulpianus D 1, 1, 2: „Ius civile est quod ad singulorum utilitatem spectat, ius publicum est quod ad statum rei Romanae spectat.“

určena k ochraně zájmů veřejných, pak je součástí práva veřejného, chrání-li zájmy soukromé, přináší k právu soukromému. Toto třídění však neobstojí, jelikož nereflektuje skutečnost, že prostřednictvím práva veřejného jsou chráněny i zájmy soukromé a naopak⁵. Existuje také množství styčných ploch, kdy se obě odvětví setkávají, střetávají či dokonce pronikají⁶.

Mezi další z teorií patří teorie mocenská, nazývaná také teorie subordinační, zastávající názor, že veřejným právem je ta oblast práva, v níž subjekty nemají ve vzájemných vztazích rovné postavení. Subjektu podřízenému lze tedy vnutit vůli subjektu nadřízeného, které se musí přizpůsobit, lze ho přimět, aby se choval tak či onak. Naopak, v soukromém právu subjekty ve vzájemných vztazích rovné postavení mají. Jak správně uvádí Eliáš, nejedná se však v žádném případě o rovnost v jiném než „přísně juristickém smyslu.“⁷ Subordinační teorie je zastávána Ústavním soudem ČR⁸. Jako jeden z jejích problémů se však může jevit např. existence veřejnoprávních smluv, jež jsou ze své povahy založeny na rovnosti stran, autonomii vůle a smluvní svobodě (tedy pojmech spojených s právem soukromým), avšak jsou institutem práva správního, tedy veřejného⁹. S takovou kritikou mocenské teorie (zastávanou např. J. Pošvářem) lze jistě souhlasit.

V dnešní nauce převažuje teorie organická. Tato teorie rozlišuje právo veřejné a soukromé podle důvodu, na jehož základě se subjekt určitého vztahu v takovémto vztahu nachází. Je-li subjekt účasten vztahu z důvodu výkonu funkce veřejného svazu (veřejné korporace) či své příslušnosti k němu, pak se jedná o vztah veřejnoprávní¹⁰. Teorie popsaná výše, bývá v německé nauce označována jako modifizované Subjektstheorie. Naproti tomu striktní Subjektstheorie je teorie, která (zjednodušeně řečeno) odmítá nadřazenost státní moci jako takovou, či odmítá myšlenku nadřazenosti

⁵ ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 29 an.

⁶ Příkladem může být tzv. publicizace soukromého práva a privatizace veřejného práva. Srov. BEJČEK, Josef. "Privatizace" veřejného a "publicizace" soukromého práva. In *Základné zásady súkromného práva v zjednotenej Európe/Fundamentale Grundsätze in vereinigten Europa*. Bratislava: Iura Edition, 2008. Dies Luby Iurisprudentiae, Nr. 9, s. 101-131.; KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 47; ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 29 an.

⁷ ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 30

⁸ Viz rozh. ÚS sp. zn. Pl.ÚS 15/93, ze dne 19.1.1994 či rozh. ÚS sp. zn. I.ÚS 41/98, ze dne 1.12.1998.

⁹ HENDRYCH, Dušan. *Správní právo: obecná část*. 7. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, s. 253 an.

¹⁰ op. cit. 6

jedné strany v právním vztahu¹¹. Organická teorie bývá rozdělována na dva proudy – formální a materiální, přičemž její materiální podobě v podstatě odpovídá výše zmíněná modifizovaná Subjektstheorie. I přes některé kritické hlasy, které nalezneme v literatuře¹², je možno uzavřít, že teorie organická představuje v současné době nejlepší a široce přijímaný obecný nástroj k definici okruhu práva soukromého a veřejného.

Ustanovení §1 odst. 1 věta první NOZ zní: „Ustanovení právního řádu upravující vzájemná práva a povinnosti osob vytvářejí ve svém souhrnu soukromé právo.“ Důvodová zpráva k §1 k tomu uvádí, že nejde o legální definici, ale pouze o „poukaz na hlavní rysy“¹³. Otázkou zůstává, jaký je normativní význam takového proklamativního ustanovení, kromě „uvědomění si smyslu soukromého práva.“¹⁴ Věta druhá §1 odst. 1 NOZ: „Uplatňování soukromého práva je nezávislé na uplatňování práva veřejného“ je dle důvodové zprávy „zvlášť významná, neboť byla dlouhá léta popírána konstitucí jednotného socialistického práva [...] a s tradicemi tohoto přístupu se praxe dosud nevypořádala.“¹⁵ K publicizaci soukromého a privatizaci veřejného práva viz výše.

Vzhledem ke shora uvedenému vymezení lze nejen bez pochyb konstatovat, že občanské právo je součástí práva soukromého, ale i to, že občanské právo tvoří jeho největší část, je jeho úhelným kamenem, tzv. obecným právem soukromým¹⁶. Společně s právem občanským řadíme k soukromému právu i právo obchodní a další právní odvětví, např. právo rodinné a právo pracovní. Naopak právo procesní (včetně občanského práva procesního) řadíme k právu veřejnému, ačkoli existuje část teorie, která na občanské právo procesní nahlíží jako na odvětví, které nenáleží ani k právu veřejnému ani k právu soukromému.

¹¹ srov. např. názor Weyrův.

¹² Za všechny např. MEHDE, Von Hans Peter Bull und Veith. *Allgemeines Verwaltungsrecht mit Verwaltungslehre*. 8., neu bearb. Aufl. Heidelberg: Müller, 2009.

¹³ ELIÁŠ, Karel. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 56

¹⁴ Odborný posudek na návrh obecné části občanského zákoníku, Justiční praxe, L, 2002, s. 508. Cit. dle ELIÁŠ, Karel. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 56

¹⁵ tamtéž, s. 60

¹⁶ KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVORÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 55

2. Právo hmotné a právo procesní

Jak bylo naznačeno výše, je třeba vést také hranici mezi právem hmotným a právem procesním, a to jak ve smyslu práva objektivního, tak subjektivního. Tak platí, že právem objektivním rozumíme „soubor platných právních norem“.¹⁷ Právem subjektivním naopak rozumíme „právní možnost subjektu chovat se určitým způsobem“¹⁸, která je garantována právem objektivním. Hmotné (materiální) právo v objektivním smyslu je pak soustavou právních norem, které svým adresátům propůjčují práva či stanovují povinnosti, tedy norem stanovujících, jak se mají jejich adresáti chovat. Gerloch uvádí, že tyto normy „směřují bezprostředně k naplnění účelu práva.“¹⁹ Právo procesní v objektivním smyslu pak představuje soustavu norem, regulujících postup orgánů (jak státních, tak jiných) a postup nositelů subjektivních práv a povinností při poskytování ochrany hmotnému právu nebo při realizaci hmotného práva²⁰.

Jádrem této práce bude zkoumání úpravy práva hmotného, tedy práva materiálního, ačkoli nesporně bude na několika místech dotčeno i právo procesní – formální. In concreto bude tedy zkoumáno objektivní hmotné občanské právo.

3. O právních principech obecně a v občanském právu

Přes veškeré teoretické pokusy o obecnou definici termínu právní princip, nelze tento pojem přesně definovat a o platnosti jednotlivých definic neexistuje v nauce shoda. Velmi zjednodušeně řečeno právní principy (více méně synonymně se používá i termín právní zásady) představují jakési vůdčí ideje, jež se prolínají celým právním řádem, představují ty nejobecnější a nejabstraktnější normy, které v právním řádu nalezneme,

¹⁷ BOGUSZAK, Jiří, Jiří ČAPEK a Aleš GERLOCH. *Teorie práva*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004, s. 27

¹⁸ tamtéž, s. 115

¹⁹ GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 3. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 128

²⁰ cit. dle KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVORÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 29

ať už jsou přímo vyjádřeny v zákoně, nebo se jedná o normy nepsané. Nestanovují konkrétní pravidlo chování,

Právní principy je možné třídit podle různých kritérií. Existují právní principy uplatňující se v celém právním řádu a principy uplatňující se jen v určitých právních odvětvích. Některé principy lze označit za „stěžejní“²¹ a „nezrušitelné“²², tedy za principy „nejvyššího řádu“, jiné tuto povahu nemají. Vzhledem ke shora uvedenému pokusu o vymezení práva soukromého a veřejného platí, že každý z těchto subsystémů se liší i právními principy (zásadami), které se v něm uplatňují. Totéž platí i pro jednotlivá právní odvětví. O právních principech charakteristických pro jednotlivá právní odvětví hovoří Wintr jako o principech „odvětvových“²³. Velmi zjednodušeně je možné říci, že čím jsou si jednotlivá právní odvětví bližší, tím více společných právních principů mají.

S rozdělením práva na veřejné a soukromé souvisí i použití charakteristických metod právní regulace. Teorie práva dovozuje, že z metody soukromoprávní regulace pro soukromé právo vyplývá zásada rovnosti. (Zde si autor této práce dovoluje vyjádřit názor, že nikoli z metody regulace vyplývá princip, ale naopak.) Wintr správně připomíná, že „tato rovnost se liší od veřejnoprávního pojetí rovnosti v ústavním a správním právu. Tam jde o rovnost před zákonem nebo úřadem ve smyslu nediskriminace, zde je rovnost ve smyslu nepodřízenosti...“²⁴. Ta je v platném občanském zákoníku vyjádřena v ustanovení §2 odst. 2. S metodou regulace souvisí i povaha norem, jejichž prostřednictvím jsou ty které právní vztahy regulovány. V soukromém právu se uplatňují především normy dispozitivní. Normy kogentní se používají v soukromém právu převážně tam, kde je jejich použití odůvodněno nějakým veřejným zájmem, např. k odstranění nerovnosti smluvních stran. NOZ výslovně potvrzuje toto pojetí formulací ustanovení §1 odst. 2, jež se liší od dikce současného občanského zákoníku v §2 odst. 3 vypuštěním korektivu „povahy ustanovení“, který dle

²¹ BOGUSZAK, Jiří, Jiří ČAPEK a Aleš GERLOCH. Teorie práva. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004, s. 285 an.

²² tamtéž

²³ WINTR, Jan. *Charakteristické principy práva a právních odvětví*. Praha, 2002. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta. s. 48

²⁴ tamtéž

důvodové zprávy „leckdy vede k bližší nezdůvodněným závěrům o kogentní povaze i u těch ustanovení, kde to nemá rozumný smysl“²⁵. NOZ odkazuje v tomto ustanovení ve větě za středníkem na dobré mravy, veřejný pořádek a práva týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti.

Dispozitivní úprava odpovídá i dalšímu principu, kterým je soukromé právo ovládáno, a to principu autonomie vůle (Privatautonomie) jako projevu svobody jednotlivce. Toto pojetí vychází z myšlenky liberalismu. Dle principu autonomie vůle je na každém, zda si své vztahy upraví, a rozhodne-li se je upravit, může se svobodně rozhodnout, jak je upraví. Nejvíce se tento princip projevuje v podobě tzv. smluvní autonomie (Vertragsfreiheit).

V souvislosti s diskuzí ohledně NOZ nelze nezmínit, že NOZ se dovolává především principu autonomie vůle. „Návrh vychází z ideje, že funkční určení soukromého práva je sloužit člověku jako prostředek prosazování jeho svobody. [...] Proto také osnova klade zásadní důraz na hledisko autonomie vůle“²⁶. Princip rovnosti jako vůdčí princip občanského práva návrh NOZ odmítá, „protože důraz na zásadu rovnosti jako určující pro občanské právo neodpovídá skutečnému stavu“²⁷. Důvodová zpráva zmiňuje především dva argumenty, a to ten, že existuje neodstranitelná právní nerovnost mezi fyzickými a právníckými osobami, a dále ten, že princip rovnosti je v rozporu s principem ochrany slabší strany, kterážto zásada „je pro soukromé právo stejně významná jako zásada rovnosti“²⁸. Nutno podotknout, že s principem autonomie vůle jako vůdčím principem soukromého, a tedy i občanského práva, se setkáme i v nauce německé²⁹. Avšak např. Hurdík princip rovnosti a princip autonomie vůle staví naroveň a považuje oba principy za hlavní principy soukromého práva³⁰. K těmto principům soukromého práva přistupují další principy. Jedná se o principy (zásady), které výše uvedené principy rozšiřují, nebo naopak představují jakýsi jejich korektiv.

²⁵ ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 61

²⁶ tamtéž, s. 49

²⁷ tamtéž, s. 50

²⁸ tamtéž

²⁹ SCHWAB, Dieter. *Einführung in das Zivilrecht: Einschließlich BGB - Allgemeiner Teil*. 14., neubearb. Aufl. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2000, s. 186

³⁰ HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998

V občanském právu hmotném lze tedy hovořit o principu ochrany slabší strany, principu ochrany dobré víry – „bona fides“, zásadě „pacta sunt servanda“, principu prevence, zásadách „neminem laedit, qui iure suo utitur“, „neminem laedere“, „nemo plus iuris transferre potest, quam ipse habet“, nemo turpitudine suam alegare potest“, principu bezforemnosti právních úkonů, zásadě dobrých mravů atd. Nový občanský zákoník některé zásady soukromého práva pojímá přímo do textu zákona (§ 3 NOZ), čímž dává jasný příkaz, jak vykládat v něm obsažené normy. K principům a zásadám blíže v literatuře³¹, vybrané principy budou zmíněny v dalších částech práce v souvislosti se zkoumaným tématem.

4. Systematika soukromého práva

Právo soukromé netvoří jedinou materii, nebývá normováno jediným právním předpisem. Jak již bylo výše naznačeno, bývá členěno na obecné právo soukromé, jímž je právo občanské, na zvláštní soukromá práva a mezinárodní právo soukromé.

Občanské právo je označováno za obecné soukromé právo proto, že upravuje jak majetkové vztahy, tak práva osobní, osobnostní i osobně majetková, a to pro všechny fyzické i právnické osoby³², což vyplývá z ustanovení § 1 odst. 2 občanského zákoníku, ovšem s korektivem ustanovení §2 odst. 2, které hovoří o vztazích, ve kterých mají jejich účastníci rovné postavení.

Obecnost občanského práva pro celé soukromé právo je dána i tím, že občanské právo je vůči ostatním odvětvím soukromého práva ve vztahu subsidiarity, tedy tím, že není-li některá otázka v ostatních odvětvích soukromého práva řešena přímo příslušnými předpisy těchto odvětví, uplatní se subsidiárně předpisy práva občanského. (K takové situaci může dojít záměrně i nezáměrně – tedy v případě tzv. mezery v zákoně.) Oněmi ostatními odvětvími soukromého práva jsou např. právo obchodní, právo rodinné a

³¹ HURDÍK, Jan a Petr LAVICKÝ. *Systém zásad soukromého práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010; HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998; WINTR, Jan. *Charakteristické principy práva a právních odvětví*. Praha, 2002. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

³² ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 33

právo pracovní. Tato odvětví patří právě do té části soukromého práva, kterou označujeme jako zvláštní (speciální).

Obecnost občanského práva směrem k zvláštním soukromoprávním odvětvím se projevuje i v otázkách interpretace ustanovení předpisů normujících tato odvětví, tedy v požití analogie, a to jak analogie legis, tak analogie iuris.

Vedle obecného práva soukromého a zvláštních soukromoprávních odvětví je pak jako třetí prvek náležející do soukromého práva uváděno mezinárodní právo soukromé. Toto odvětví práva upravuje ty soukromoprávní vztahy, v nichž je přítomný mezinárodní prvek.

Lze tedy uzavřít, že soukromé právo se rozpadá do tří částí – na obecné právo soukromé, speciální práva soukromá a mezinárodní právo soukromé. Současnou situaci znázorňuje následující schéma:

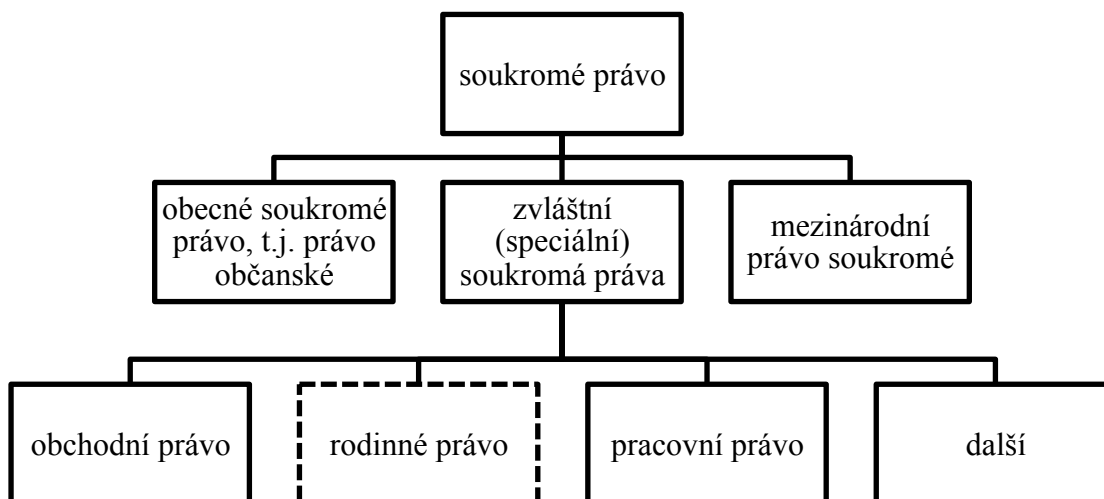

Schéma 1

Vzhledem k tomu, že úprava rodinného práva je obsažena v NOZ, stane se rodinné právo okamžikem, kdy nabyde NOZ účinnosti, součástí obecného soukromého práva.

5. Systematika občanského práva

Systematizaci podléhá i občanské právo. Historicky jsou dána dvě základní dělení, a to dělení pandektní a dělení podle institucí.

A. Dělení dle Institucí

Základem tohoto dělení je systematika Gaiových Institucí. Podle tohoto dělení se tedy obecné soukromé právo – právo občanské dělí na tři hlavní části, a to personae, res a actiones, tedy osoby, věci a žaloby, přičemž do části personae náležejí práva osob a právo rodinné, do části res pak práva věcná, závazky a právo dědické. Takovéto dělení se stalo základem např. pro francouzský Code Civil či rakouský Všeobecný zákoník občanský (ABGB), tedy pro první velké kodifikace. Nutno podotknout, že ABGB již nezahrnuje třetí část – žaloby, jelikož ty náležejí k právu procesnímu. Jednoduché schematické rozdělení by vypadalo asi takto:

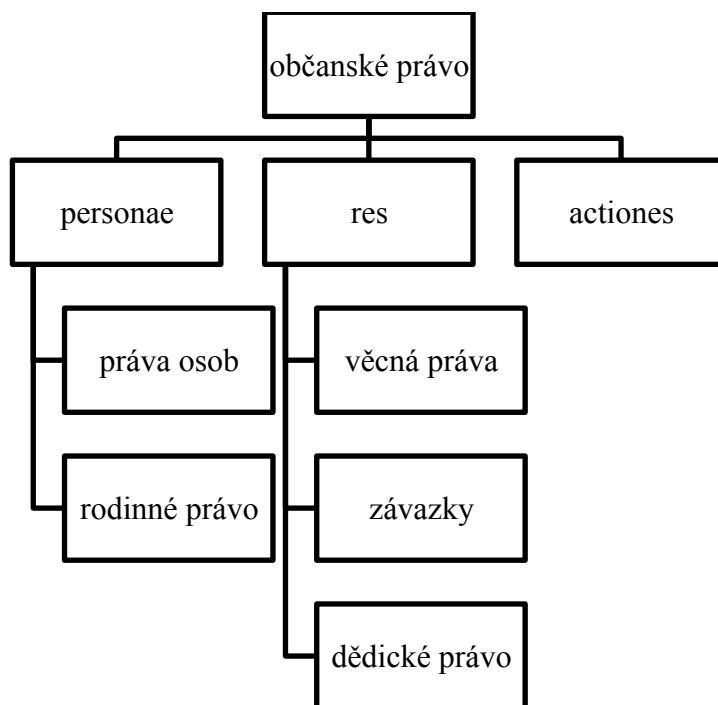

Schéma 2

B. Dělení pandektní

Toto rozdělení je výsledkem práce toretiků německé pandektistiky, která položila základ obecné teorii občanského práva. V rámci této teorie bylo vytvořeno dělení

občanského práva, které je používáno dodnes. Dle tohoto dělení se občanské právo rozpadá do pěti částí, a to na část obecnou, práva věcná, práva závazková, právo rodinné a právo dědické, přičemž v obecné části nalezneme úprava práva osob, zastoupení, počítání lhůt atd. Toto dělení se stalo základem např. pro německý občanský zákoník (BGB). Dělení BGB naznačuje následující schéma.

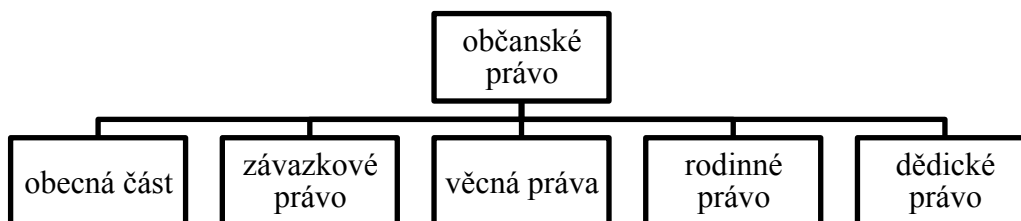

Schéma 3

C. Současný stav

V současné české nauce občanského práva panuje shoda na tom, že české občanské právo se dělí na šest částí, tedy na část obecnou, práva věcná (absolutní majetková práva), právo závazkové (relativní práva majetková), osobní a osobnostní práva (právo na ochranu osobnosti), práva duševního a průmyslového vlastnictví a konečně právo dědické. Ve srovnání s výše uvedenými členěním je tedy vidět, že (jak již bylo uvedeno výše) rodinné právo není součástí tohoto dělení, což se má změnit s účinností NOZ, který rodinné právo do občanského zákoníku navrácí. Problematika zařazení práva duševního a průmyslového vlastnictví k právu občanskému souvisí s vymezením předmětu občanského práva³³.

D. Nový občanský zákoník (NOZ)

Nový občanský zákoník vychází z tradičního rozdělení těchto práv na práva osobní a práva majetková, tedy výše naznačeného dělení dle Institucí (viz schéma 2). Nový občanský zákoník je tak rozdělen do pěti částí. První část – část obecná obsahuje úpravu práva osob, zastoupení, obecné výklady o věcech a právních skutečnostech. Část druhou tvoří rodinné právo. Část třetí je věnována absolutním majetkovým právům a právu dědickému, část čtvrtá pak relativním majetkovým právům, tedy obligacím. Část pátá obsahuje společná, přechodná a závěrečná ustanovení, je tedy spíše povahy technické.

³³ k tomu srov. §1 odst. 3 obč. zák. a § 9 odst. 2 NOZ.

V této práci bude zkoumána především materie náležející do obecné části občanského práva, avšak pojednáno bude i o některých ustanoveních z částí jiných.

6. Prameny občanského práva

Rozeznáváme prameny práva ve dvojím smyslu. Prameny práva ve smyslu materiálním rozumíme převážně společenské důvody, které vedly k přijetí určitých norem³⁴. Prameny práva ve smyslu formálním rozumíme ty formy, v nichž je vyjádřeno objektivní právo. Jedná se tedy o jakýsi hmotný substrát, který „nese“ nehmotné právní normy. Pramenem jsou však jen ty formy, které jsou státem, jako pramen práva uznány. České právo je právem psaným, právní normy jsou v českém právu vyjadřovány ve formě právních předpisů, jejichž právní síla je vyjádřena ústavní hierarchií právních předpisů (ústavní zákony, zákony, atd.). Pramenem práva v České republice nejsou ani právní obyčejy ani soudní precedenty. Okazuje-li zákon na zvyklost či zvyklosti (což činí například obchodní zákoník v § 1 odst. 2) nebo dobré mravy, platí i nadále, že pramenem práva je zákon, který na zvyklost či dobré mravy odkazuje, nikoli sama zvyklost či dobré mravy³⁵.

Předmětem zkoumání této práce bude především základní právní předpis českého občanského práva, zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, dále zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (NOZ).

7. Právní instituty

Není cílem této práce podat bližší výklad o tom, co je to právní institut, pokusit se o jasné vymezení tohoto pojmu a vyřešení teoretických sporů, které kolem něj panují. Avšak pro úplnost je vhodné na tomto místě uvést definici právního institutu dle názoru převažujícího v současné nauce, tedy že „právní institut je soubor právních ustanovení,

³⁴ BOGUSZAK, Jiří, Jiří ČAPEK a Aleš GERLOCH. *Teorie práva*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004

³⁵ KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVORÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 120

popř. právních norem, upravujících poměry téhož druhu (event. právních norem vztahujících se k určitému bodu)“.³⁶ Takovou definici lze považovat pro potřeby této práce za postačující a lze také konstatovat, že neplatnost jistě splňuje podmínky shora uvedené definice, a lze ji tedy považovat za právní institut³⁷.

³⁶ cit. dle ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 27

³⁷ blíže k pojmu právní institut a jeho vývoji např. ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 23-28

II. Stavební kameny občanského práva

Jak bylo uvedeno výše, je neplatnost právním institutem. Těžištěm všech norem, ze kterých se tento právní institut skládá, je právní úkon.

1. Občanskoprávní vztah

Z výše uvedeného vymezení předmětu občanského práva lze vyvodit i definici občanskoprávního vztahu, jako „společenského vztahu, v němž jeho subjekty vystupují jako nositelé práv a povinností upravených občanským právem“³⁸. Zde je důležité upozornit na to, že v rámci občanskoprávního vztahu s individuálně určenými subjekty se realizují práva relativní. Práva absolutní naopak působí erga omnes. Ustanovení § 2 odst. 1 ObčZ stanoví, že „občanskoprávní vztahy vznikají z právních úkonu nebo jiných skutečností, s nimiž zákon vznik těchto vztahů spojuje. Z právních skutečností vznikají však i ty práva a povinnosti, které se realizují mimo právní vztah. To však neplatí bez výjimky, existují totiž práva a povinnosti, které v občanském právu vznikají přímo ze zákona, ačkoli je tomu tak jen výjimečně (např. § 415, který představuje obecnou prevenční povinnost). Právním důvodem (právním titulem), tedy důvodem, který má za následek vznik, změnu nebo zánik práv a povinností může být výjimečně zákon sám, ale zpravidla jím bude některá z právních skutečností.

2. Právní skutečnosti

Právní skutečnosti jsou tedy ty skutečnosti, které na základě zákona vyvolávají právní následky – vznik, změnu či zánik subjektivních práv a povinností. Rozeznáváme dvě skupiny právních skutečností:

A. právní skutečnosti závislé na lidské vůli, jimiž jsou:

- a) právně relevantní úkony

³⁸ ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 32 an.

- b) vytvoření hmotného nebo nehmotného díla
 - c) konstitutivní rozhodnutí soudu či jiného příslušného orgánu
- Tyto skutečnosti se také označují jako skutečnosti subjektivní³⁹.

B. právní skutečnosti na lidské vůli nezávislé, kterými jsou

- a) právně relevantní události
- b) protiprávní stavy

Tyto skutečnosti jsou označovány jako objektivní⁴⁰.

Pro úplnost je třeba ještě uvést, že existují i některé další právní skutečnosti, které jsou označovány jako *variae causarum figurae*, jako jakási zbytková kategorie.

Z výše uvedených právních skutečností jsou nejčastěji se vyskytujícími skutečnostmi právně relevantní úkony, což je dáno k povahou celého soukromého práva a odpovídá to principu autonomie vůle. Další výklad bude proto vzhledem k tématu práce směřován k právně relevantním úkonům.

3. Úkon

„Úkony jsou právní skutečnosti, které spočívají v určitém lidském chování, a to v chování vědomém a volním“⁴¹. Z této definice se tedy podává, že obecně úkon se skládá ze tří prvků, a to:

- a) chování, při němž jsou přítomny
- b) vědomí a
- c) vůle

³⁹ ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. *Občanský zákoník: komentář I.*, 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2008, s. 296

⁴⁰ tamtéž

⁴¹ cit. dle KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 136

Chováním se rozumí jak konání (tedy dare a facere), tak nekonání (tedy omitere a pati). Rozlišují se tedy úkony komisivní (u nichž je konání přítomno) a omisivní (u nichž konání chybí). Na nekonání je však třeba nahlížet vždy v relaci s určitým chováním. Ne každé nekonání je totiž právně relevantní. Nekonáním v právním smyslu bude jen takové nekonání, které je opakem konání, k němuž má jeho subjekt povinnost nebo oprávnění. Nekonání tedy není vždy stejných kvalit.

Společně s chováním pak musí být vždy přítomny vědomí a vůle, aby takové chování bylo možno považovat za právně relevantní.

Objektivní právo úkon buď schvaluje, úkon je tedy právem aprobován, a pak hovoříme o právním úkonu, nebo jej neschvaluje, úkon je tedy právem reprobován a hovoříme o něm jako úkonu protiprávním.

4. Právní úkon

Zákonnou definici právního úkonu představuje ustanovení § 34 ObčZ, které zní: „Právní úkon je projev vůle směřující zejména ke vzniku, změně nebo zániku těch práv a povinností, které právní předpisy s takovým projevem spojují.“

Pojmovými znaky právního úkonu dle definice §34 ObčZ tedy jsou:

- a) vůle
- b) projev (této vůle)
- c) směřování (vůle a jejího projevu) k právním následkům

Termín právní úkon byl do současného občanského zákoníku převzat z tzv. středního občanského zákoníku z roku 1950⁴², jímž byl termín právní úkon do českého práva zaveden. NOZ od termínu právní úkon ustupuje a nahrazuje jej termínem právní jednání. Důvodem je dle autorů NOZ, že pojem právní úkon byl zaveden uměle a jeho nahrazení termínem právní jednání je chápáno jako návrat „k tradičnímu českému

⁴² zákon č. 141/1950 Sb.

právníckému pojmosloví“⁴³. NOZ neobsahuje žádné ustanovení, které by přímo definovalo, co je právním jednáním, jak to činí současný občanský zákoník. Ustanovení § 545 NOZ stanoví pouze, že „právní jednání vyvolává právní následky, které jsou v něm vyjádřeny, jakož i právní následky plynoucí ze zákona, dobrých mravů, zvyklostí a zavedené praxe stran“. Toto ustanovení tak vlastně představuje v souvislosti s ustanovením § 556 odst. 2, který obsahuje výkladové pravidlo pro právní jednání, další posun směrem k většímu uplatnění autonomie vůle, když rozšiřuje právní následky, jež právní úkon vyvolává, i na ty, které plynou ze zvyklostí a zavedené praxe stran. V ustanovení NOZ je patrný vliv obchodněprávního kodexu. Je možné, že toto ustanovení by mohlo vyvolávat jisté potíže v aplikační praxi např. při případném dokazování v řízení před soudem⁴⁴.

Definice právního úkonu v § 34 ObčZ byla podrobena kritice (např. názor Eliášův) i kvůli slovu „zejména“, které vyvolává dojem, že právní úkon může směřovat k něčemu jinému než ke vzniku, změně nebo zániku těch práv a povinností. I tato kritika byla promítnuta do ustanovení NOZ.

O jednotlivých znacích právního úkonu bude blíže pojednáno v souvislosti s výkladem o neplatnosti.

5. Třídění právních úkonů

Právní úkony podléhají třídění na základě rozličných kritérií, ať už se jedná o třídění podle toho, kdo právní úkon činí (dle subjektu), podle počtu subjektů, které úkon činí, podle toho, jaká jakou formou jsou učiněny, jaký je jejich obsah atd. Z mnoha dělení, se níže uvádí jen ta nejobvyklejší.

A. Právní úkony jednostranné (unilaterální), dvoustranné (bilaterální) a vícestranné (multilaterální) rozlišujeme podle toho, kolik stran při nich projevuje svoji vůli. Tak

⁴³ ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 250

⁴⁴ Dle názoru autora této práce bude zkoumaní, co je v jednotlivém případě „zavedená praxe stran“ mezi nepodnikateli, mnohem obtížnější, než je tomu v případě podnikatelů.

typickým jednostranným právním úkonem je závěť, typickým dvoustranným právním úkonem je smlouva (dohoda).

B. Právní úkon adresovaný je ten právní úkon, který je určen konkrétnímu subjektu (samozřejmě odlišnému od toho, kdo právní úkon učinil). Právní úkon neadresovaný je takový právní úkon, který nemá konkrétního adresáta. Typickým neadresovaným právním úkonem je např. veřejný příslib. Rozdíl mezi těmito dvěma druhy úkonů je i v tom, že úkony adresované jsou účinné až tehdy, kdy dojdou svému adresátovi (typicky u návrhů smluv), zatímco u neadresovaných právních úkonů nastávají účinky již jejich projevením (u veřejného příslibu veřejným prohlášením, viz § 850 ObčZ).

C. Právní předpis (či dohoda subjektů občanskoprávního vztahu) může stanovit pro určitý právní úkon požadavek určité formy, např. formu notářského zápisu. Takové právní úkony označujeme jako formální. Právní úkony, na jejichž formu nejsou kladeny žádné požadavky, tedy úkony naplňující zásadu bezforemnosti (neformálnosti) občanského práva, jsou označovány jako právní úkony neformální.

D. Kauzální a abstraktní, podle toho, zda je v nich vyjádřena kauza, tedy ekonomický důvod. Toto rozlišování však nemá přílišného praktického významu.

E. Úplatné a bezúplatné na základě existence či neexistence vztahu plnění – protiplnění. Typickým úplatným právním úkonem je kupní smlouva, typickým bezúplatným právním úkonem je např. smlouva darovací.

6. Vadné právní úkony a jejich následky

Z definice právního úkonu vyplývá, že jedním z jeho znaků je, že působí právní následky. Nelze ale připustit, aby právní následky způsobovalo jakékoli jednání, aniž by mělo určité, alespoň minimální kvality. Taková situace by byla nežádoucí, protože by neodpovídala požadavkům právní jistoty. Právo tedy stanoví, jaké kvality (náležitosti) musí úkon mít, aby se vůbec jednalo o právní úkon, aby tento úkon byl úkonem

bezvadným (perfektním) a mohl způsobit právní následky⁴⁵. Tyto podmínky mohou být více nebo méně přísné, podle toho, na jakých zásadách objektivní právo spočívá, a bude o nich pojednáno dále. V případě, kdy by tyto podmínky byly nastaveny příliš přísně, došlo by naopak k přílišné formalizaci soukromého práva, která by neodpovídala ekonomickým potřebám společnosti.

Pokud právní úkon nedosahuje právem požadovaných kvalit, tedy nesplňuje podmínky, které na něj právo klade, jedná se o právní úkon vadný, pokud se vůbec jedná o právní úkon.

S vadami právních úkonů se právo musí nějak vypořádat, musí stanovit, zda takové právní úkony vyvolávají právní následky, popř. v jaké míře, zda se k nim přihlíží, zda lze jejich vady nějak odstranit atd. Stávající občanský zákoník to činí právě prostřednictvím institutu neplatnosti, dále pak prostřednictvím institutu odporovatelnosti právnímu úkonu a konečně prostřednictvím možnosti odstoupení od smlouvy. Všechny tyto instituty představují různá řešení téhož problému, kterým je vadný či zdánlivý právní úkon.

⁴⁵ Právní následky ovšem může v některých případech způsobit i vadný právní úkon (např. povinnost vydat bezdůvodné obohacení).

Část druhá
Institut neplatnosti

I. Neplatnost

Jak bylo uvedeno výše, představuje neplatnost jeden z právních institutů, jejichž prostřednictvím se právo vyrovnává s existencí vadného právního úkonu, tedy s právním úkonem který nesplňuje náležitosti právem stanovené. Jde o institut poměrně starý. Vadné právní úkony, tedy přesněji řečeno vadná právní jednání znalo už právo římské, stejně jako neplatnost.

1. Non negotium

O neplatnosti lze však hovořit jen za předpokladu, že právní úkon vznikl. Případ, kdy byl sice učiněn úkon (dle NOZ bylo jednáno), ale takovému úkonu (jednání) chybí některý z pojmových znaků právního úkonu, nelze podřadit pod neplatnost stricto sensu. Aby mohl být právní úkon neplatný, musí existovat. Pro úkon, jenž pouze budí zádní, že jde o úkon právní, protože se mu do jisté míry podobá, avšak o právní úkon se nejedná, se používá označení zdánlivý právní úkon – non negotium. Někdy se takový úkon označuje adjektivem nicotný⁴⁶. Není přitom rozhodné, který z pojmových znaků právního úkonu takovému schází. O non negotium tedy půjde jak v případech absence vůle (typicky by mohlo jít o mimovolní pohyby např. u Tourettova syndromu či ve spánku), tak absence jejího projevu (bylo by absurdní, kdyby vznikl právní úkon při pouhé vůli, aniž by vůle byla nějak projevena).

Stávající občanský zákoník zdánlivých či nicotných právních úkonech vůbec nehovoří a zdánlivé právní úkony v podstatě podřazuje pod režim neplatnosti, ačkoli v teorii panuje jednoznačná shoda o tom, co termín non negotium znamená⁴⁷. Rozlišování neexistenčních a neplatných právních úkonů se stalo postupně běžným i v soudních

⁴⁶ Adjektivum nicotný se sice užívá, je však spojeno spíše se správním právem. Autor této práce se tedy přiklání k názoru, že je výhodnější použít adjektivum zdánlivý.

⁴⁷ viz KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 162; ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník: komentář I.*, 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2008, s. 296; ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 247 an.; FIALA, Josef. *Občanské právo hmotné*. Vyd. 3., opravené a doplněné. Brno: Nakl. Doplněk, 2002, s. 46

rozhodnutích⁴⁸ (ačkoli Švestka tvrdí opak⁴⁹). Rozlišování neexistentního a neplatného právního úkonu naopak zná české rodinné právo, když rozlišuje mezi zdánlivým a neplatným manželstvím.

2. Negotium nullum

Výše bylo naznačeno, jaký rozdíl je mezi právními úkony zdánlivými a neplatnými. Právním institutem neplatnosti by tedy měly být řešeny ty případy, kdy právní úkon sice vznikl, ale trpí vadou, „nedostává se mu některé náležitosti, která zákon pod sankcí neplatnosti požaduje“⁵⁰ (a za současné úpravy – v rozporu s teorií občanského práva – i ty případy, kdy právní úkon nevznikl). Právní úkon (právní jednání) existentní, ale trpící vadou se označuje jako negotium nullum, česky neplatný právní úkon (neplatné právní jednání).

Právě negotium nullum je předmětem neplatnosti. Teorie je jednotná, co se právních následků právního úkonu týče, avšak zatímco Knappová v učebnici občanského práva uvádí, že „na neplatný právní úkon se pak hledí tak, jako by nevznikl“⁵¹, Fiala⁵², Švestka⁵³ ani Eliáš⁵⁴ tuto konstrukci nepoužívají a uvádí toliko, že „je-li právní úkon neplatný, znamená to, že se sice považuje za existující (protože zásadně také vznikl), ale nevyvolává právní účinky, které by vyvolal, kdyby byl platný“⁵⁵. Autor této práce se domnívá, že přesnější je vymezení druhé.

O vadách právních úkonů bude v jednotlivostech pojednáno dále.

⁴⁸ viz např. rozh. NS ČR sp. zn. 33 Odo 779/2001, ze dne 31.10.2002 či rozh. NS ČR sp. zn. 22 Cdo 2092/99, ze dne 16.05.2001, avšak srov. rozsudek NS ČR sp. zn. 23 Cdo 1387/98, ze dne 27.09.2000

⁴⁹ ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. *Občanský zákoník: komentář I.*, 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2008, s. 316

⁵⁰ KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 163

⁵¹ tamtéž

⁵² FIALA, Josef. *Občanské právo hmotné*. Vyd. 3., opravené a doplněné. Brno: Nakl. Doplněk, 2002, s. 46

⁵³ ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. *Občanský zákoník: komentář I.*, 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2008, s. 314 an.

⁵⁴ ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 247

⁵⁵ tamtéž

II. Druhy neplatnosti

Tradičně se rozlišují dva druhy neplatnosti, a to neplatnost absolutní a neplatnost relativní, jež se vzájemně liší tím, jaké vady právních úkonů je vyvolávají, jak jsou koncipovány jejich následky atd.

1. Historický kontext

Původ tohoto rozlišování je třeba hledat, jak je to ostatně v občanském právu kontinentálního typu obvyklé, v římském právu. V římském právu se rozeznávalo⁵⁶:

- a) *negotium nullum* (jednání neplatné), jímž bylo jednání trpící tak závažnou vadou, že tato vada jednání anulovala, způsobovala, že se na něj od počátku (*ex tunc*) hledělo, jako by k němu nikdy nedošlo. Šlo např. o jednání, která neměla požadovanou formu, jednání odporující zákonu či dobrým mravům, jednání osobami bez způsobilosti atd. Neplatnosti takového jednání se mohl dovolat každý.
- b) *negotium revocabile* (jednání naříkatelné), za něž bylo považováno jednání, které mělo plné právní účinky, avšak osoba, která se domnívala, že je jí takové jednání ke škodě, mohla toto jednání napadnout a dosáhnout jeho zneplatnění. Takové jednání pak bylo neplatné *ex nunc*.

Podle jiného dělení, vycházejícího vlastně z rozdílnosti civilního a praetorského práva, se rozlišovala neplatnost:

- a) *ipso iure* – neplatnost podle civilního práva. Neplatnost *ipso iure* postihovala jednání, která byla neplatná ze samého práva, tedy z práva civilního.
- b) *ope exceptionis* – neplatnost podle praetorského práva. V tomto případě byla jednání neplatná z moci námítky. Některé praetorské edikty totiž zneplatňovaly jednání, jež byla podle civilního platná. V takovém případě mohl tedy žalovaný

⁵⁶ cit. dle KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. Římské právo. Vyd. 2., dopl. i přeprac., v Nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha ; München: Beck, 1995, s. 107 an.

ve stadiu *in iure* vznést námitku a žalobu tak paralyzovat. V takovém případě pak soud musel žalobu zamítnout.

2. Koncepce neplatnosti v současném občanském zákoníku

Úprava neplatnosti se ve stávajícím občanském zákoníku nachází v části první, hlavě čtvrté (společně s ustanoveními o právních úkonech), konkrétně se jedná o ustanovení § 37 - § 42 ObčZ. Ačkoli občanský zákoník na žádném místě v souvislosti s neplatností nepoužívá termínů absolutní a relativní, upravuje jak absolutní, tak relativní neplatnost. Současná úprava je koncipována výrazně ve prospěch neplatnosti absolutní. Případy relativní neplatnosti jsou stanoveny taxativním výčtem v § 40a ObčZ. Kdykoli tedy občanský zákoník používá termín neplatnost a nespadá-li tento případ do výčtu uvedeného v § 40a ObčZ, jedná se o neplatnost absolutní.

III. Absolutní neplatnost

Absolutní neplatnost je neměnnou vlastností právního úkonu pramenící z objektivně zjistitelných okolností existujících při vzniku právního úkonu zapříčiněnou přítomností vad různého druhu a intenzity týkajících se složek právního úkonu. Právní úkon tedy sice vznikne, ale vznikne s takovou vadou, kterou právní předpis sankcionuje absolutní neplatností tohoto úkonu. Jde o vady, které právní úkon natolik deformují, že neplatnost takového úkonu nastává přímo ze zákona, tedy *ex lege*. Tento závažný následek bývá často odůvodňován poukazem na skutečnost, že důvody absolutní neplatnosti souvisejí více méně s veřejným zájmem. Důsledkem absolutní neplatnosti je, že dotčený právní úkon nikdy nenabyde způsobilosti vyvolat zamýšlené právní následky. Jelikož však není pravidlem, že absolutní neplatnost právního úkonu je zjištěna již při jeho vzniku (ba právě naopak), je právní úkon za neplatný prohlašován, většinou v rámci soudního sporu (např. o plnění), při němž má soud povinnost neplatnosti *ex officio* přihlídnout. Takový právní úkon je pak prohlášen neplatným, a to *ex tunc* (už tehdy – v době jeho vzniku – se totiž jednalo o úkon vadný). Neměnnost absolutní neplatnosti spočívá

v nemožnosti vady zhojit. Absolutně neplatný právní úkon totiž nemůže být ani konvalidován ani ratihabován. Absolutní neplatnost je ve stávajícím občanském zákoníku upravena především v ustanoveních § 37 - § 40.

A. Důvody absolutní neplatnosti

Důvody absolutní neplatnosti právního úkonu jsou stanoveny občanským zákoníkem. Jedná se o různé důvody od vad vůle, jejího projevu, přes důvody týkající se plnění až k rozporům se zákonnými zákazy. O jednotlivých důvodech bude v podrobnostech pojednáno dále.

1. Neplatnost z důvodu absence vůle

Jak bylo uvedeno výše, je pojmovým znakem právního úkonu vůle⁵⁷. Není-li vůle, nemůže být ani právního úkonu. Jedná se tedy v takovém případě stricto sensu o non negotium, avšak jak bylo již zdůrazněno výše, řeší stávající občanský zákoník tuto situaci pomocí absolutní neplatnosti. Právní úkon je tedy absolutně neplatný, absentuje-li vůle.

Pod pojmem vůle chápe právo „psychický, vnitřní vztah jednajícího k jeho vnější aktivitě, popř. k jejím následkům.“⁵⁸ Učebnice občanského práva k tomu uvádí, že jde o vztah k „zamýšlenému (chtěnému) následku“⁵⁹. Existence takové vůle je tedy podmínkou vzniku právního úkonu a jeho platnosti.

Vůle je kategorií subjektivní, což vyplývá už ze shora uvedených definic. Zjišťovat v každém jednotlivém případě, zda byla při projevu přítomna i vůle, by bylo velmi komplikované. Závěr o tom, zda při určitém projevu byla přítomna vůle, se tedy činí především z objektivních okolností – tedy okolností, za nichž k projevu došlo. Zabývat se otázkou existence vůle je namístě teprve až v případě, že vzniknou vzhledem k těmto

⁵⁷ viz předchozí výklad

⁵⁸ ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 237 an.

⁵⁹ KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVORÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 163

okolnostem pochybnosti o tom, zda projev jednajícího byl skutečně učiněn v jednotě s jeho vůlí, tedy zda jednající skutečně projevil to, co projevit chtěl. Ony objektivní okolnosti je totiž nutno chápat tak, že představují jakési všeobecné hledisko, na jehož základě se činí závěr o tom, zda byla vůle při činění právního úkonu přítomna. Jinými slovy jde o to, zda bylo dle obecných hledisek možno v konkrétním případě na existenci či neexistenci vůle usuzovat. V tomto kontextu je třeba upozornit i na hledisko dobré víry toho, vůči němuž byl projev vůle činěn, pokud se jednalo o adresovaný projev. Tak pokud například někdo trpí somnilií, nebudou jistě jeho projevy zahrnuty vůlí v juristickém slova smyslu.

V případě osob, jejichž způsobilost k právním úkonům je omezena či ji vůbec nemají, pak platí to, že ačkoli je vůle, jež formuje právní úkony, které se jim přiřítají, vůlí jejich právních zástupců (a opatrovníků či poručníků), nepohlíží se na takové právní úkony jako na úkony těchto zástupců, ale jako na úkony jimiž tito zástupci projevují vůli zastoupených. Jejich zákonní zástupci tedy sice projevují svou vůli, ale hledí se na ni jako na vůli zastoupených. Jedná se tak o výjimku z obecného pravidla, že vůle musí být vůlí osoby, která činí právní úkon.

Lze uzavřít, že právní úkon je dle stávajícího občanského zákoníku absolutně neplatný, chybí-li mu vůle, ačkoli se jedná *stricto sensu* jedná o *non negotium*. Nový občanský zákoník bude jednání, u něhož chybí vůle, považovat za právní jednání zdánlivé.

2. Neplatnost z důvodu absence projevu vůle

I projev vůle je pojmovým znakem právního úkonu. Tam, kde sice je vůle, ale není projevena, nemůže být právního úkonu. Na tomto místě by bylo možné parafrázovat trestněprávní zásadu *cogitationis poenam nemo patitur*. Samotná vůle ke vzniku právního úkonu nestačí, je třeba, aby byla projevena navenek. Projevem vůle se rozumí „jakákoli její vnější manifestace“⁶⁰, tedy její „zvnějšnění“, projevení navenek.

⁶⁰ KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVORÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 139

Vůle může být projevena mnoha způsoby. Teorie⁶¹ je v tomto ohledu jednotná a rozlišuje projevy (a podle toho pak i právní úkony) učiněné konáním – komisivní a nekonáním – omisivní (viz výše). Projevit vůli konáním lze slovy v jakékoli jejich podobě, tedy jejich vyslovením či napsáním - pak se jedná o právní úkony výslovné. Vůli lze však projevit i bez použití slov například prostým přikývnutím nebo třeba na aukci zvednutím ruky s číslem účastníka aukce. Pak jde o projevy (a tedy i právní úkony), které se označují jako konkludentní. I zde ale platí, že projevy je vždy třeba posuzovat objektivně, tedy v rámci toho, jak jsou běžně chápány, ale s přihlédnutím ke každému jednotlivému případu. Takové rozlišování je ostatně zakotveno i ve stávajícím občanském zákoníku v ustanovení § 35 odst. 1.

Jeden teoretický rozpor je možno vysledovat ohledně toho, zda i omisivní právní úkony je možno rozlišovat na výslovné a konkludentní, či zda v této kategorii se takové rozlišování neuplatní. První názor zastává Eliáš⁶², druhý je možno nalézt v pražské učebnici občanského práva⁶³. Vzhledem k tomu, že jak použití slov, tak i např. výše zmíněné přikývnutí, jsou konáním, přiklání se autor této práce k názoru druhému.

Co se týče mlčení jako projevu vůle, je tato kategorie poněkud problematická, co se jejího podřazení pod shora uvedenou strukturu týče. Autoři učebnice občanského práva nesouhlasí s tím, že mlčení je někdy řazeno k úkonům konkludentním, což odůvodňují tak, že mlčení je nekonáním, nikoli konáním⁶⁴. Tomuto názoru lze přisvědčit. Obecně ohledně mlčení platí zásada *qui tacet, consentire non videtur*, tedy kdo mlčí, nesouhlasí. Výslovně je toto pravidlo stanoveno v ustanoveních o návrhu na uzavření smlouvy jak ve stávajícím, tak v novém občanském zákoníku⁶⁵. Zákon tak pro přijetí návrhu předpokládá jednání komisivní. Mlčení je v takovýchto případech tedy za projev vůle pokládáno, ale je pokládáno za projev vůle přesně opačné, tedy vůle nepřijmout návrh. V jiných případech je mlčení možno považovat za projev vůle (třebas i souhlasný)

⁶¹ tamtéž, s. 139; ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 237 an.

⁶² tamtéž, s. 241

⁶³ viz KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVORÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 139

⁶⁴ tamtéž, s. 141

⁶⁵ viz ustanovení § 44 ObčZ: „Mlčení nebo nečinnost samy o sobě neznamenají přijetí návrhu.“ i ustanovení § 1740 NOZ věta druhá: „Mlčení nebo nečinnost samy o sobě přijetím nejsou.“

tehdy, pokud „s ohledem na okolnosti případu lze s určitostí dovodit, že oním mlčením byla projevena určitá vůle (vůle určitého obsahu)“⁶⁶.

Tak jako v případě úplné absence vůle, je i v úplné případě absence jejího projevu podle stávajícího občanského zákoníku právní úkon považován za absolutně neplatný, ačkoli se vlastně o právní úkon vůbec nejedná.

V praxi se však takové případy nebudou vyskytovat příliš často. Mnohem častější bude situace, kdy bude přítomen projev vůle, ale vůle bude absentovat (což je jedním z důvodů, proč nový občanský zákoník v ustanovení o zdánlivých právních jednáních hovoří především o vůli) nebo situace, kdy bude sice přítomna vůle i její projev, ale vůle nebo projev nebo dokonce oba tyto prvky budou vadné. O těchto případech bude pojednáno dále.

3. Neplatnost z důvodu vad vůle

K platnosti právního úkonu nestačí, aby byla přítomna vůle. Tato vůle musí mít určité kvality. Konkrétně musí jít o kvality stanovené v § 37 odst. 1 ObčZ, přičemž k vůli se váží především první část výše zmiňovaného ustanovení. Vůle jednajícího tedy musí být svobodná a vážná, jinak je právní úkon stížen absolutní neplatností.

a) Neplatnost pro nesvobodu vůle

Aby se jednalo o bezvadný právní úkon, musí být úkon činěn na základě svobodné vůle. Za svobodnou se vůle považuje, jestliže její tvorba není ovlivňována zvnějšku do takové míry, že by jednající byl zbaven modalit (byť i jediné) svobody vyplývajících pro něj ze zásady autonomie vůle. Naproti tomu nelze ale vymezovat svobodu tak široce, že by byl za nesvobodný považován právní úkon, k jehož učinění jednajícího nutí objektivní skutečnosti (např. prodej obrazu ze sbírky z důvodu finanční tísně), protože i tak má jednající svobodu rozhodnout se, co učiní. Naopak v případě, kdy je

⁶⁶ ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 241

jeho svoboda zvnějšku omezena tak výrazně, že tuto svobodu ztrácí, hovoří se o nátlaku či donucení. Nátlak může mít dvojí podobu:

i. fyzické donucení – vis absoluta

Fyzické donucení je fyzický nátlak takové intenzity, že jednajícímu je vlastně vnučena vůle jiné osoby. Jednající tedy neprojevuje vůli svou, ale vůli jiné osoby – donucujícího.⁶⁷ Vůle jednajícího musí být v takovém případě potlačena a zcela nahrazena vůlí donucujícího. Násilí, které je na jednajícím uplatňováno musí být protiprávní a mezi tímto násilím a nakonec učiněným právním úkonem musí být příčinná souvislost, jinak nejde o fyzické donucení.

ii. psychické donucení – vis compulsiva

O psychickém donucení se hovoří také jako o bezprávné výhrůžce. Jde o případy, kdy jiná osoba nutí jednajícího, aby jednal (či nejednal) a činí tak nikoli fyzickým násilím, ale jinak, tedy jakýmkoli jednáním, které může vyvolat důvodnou bázeň. Aby se jednalo o výhrůžku, musí být vyhrožováno musí být jednajícímu nebo osobám jemu blízkým.⁶⁸ O bezprávnou výhrůžku jde nejen tehdy, když je vyhrožováno jednáním, které je právem zakázáno (typicky např. ublížením na zdraví), ale i tehdy, pokud je vyhrožováno tím, co je sice právem dovoleno, ale není dovoleno použít toho jako výhrůžky (např. podáním trestního oznámení)⁶⁹. Dle teorie⁷⁰ i judikatury⁷¹ musí výhrůžka být způsobilá opravdu vyvolat důvodnou bázeň, což musí být zkoumáno vždy v jednotlivých konkrétních případech⁷². Naopak, pokud někdo hrozí tím, co je oprávněn provést a čím je oprávněn hrozit, nejde o bezprávnou výhrůžku, ale o oprávněný nátlak⁷³.

⁶⁷ Opačný názor (avšak bez jasného odůvodnění) zastává Hulva: HULVA, Tomáš. *Vady právních úkonů v soukromoprávních vztazích a jejich důsledky*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, s. 113

⁶⁸ srov. např. rozsudek NS ČR sp. zn. 3 Cdon 1522/96, ze dne 9.12.1998

⁶⁹ srov. ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. *Občanský zákoník: komentář I.*, 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2008, s. 316 an; ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 248

⁷⁰ tamtéž

⁷¹ rozh. NS ČR sp. zn. 29 Cdo 4006/2007, ze dne 24.6.2009

⁷² srov. rozh. NS ČR sp. zn. 3 Cdon 1522/96, ze dne 9.12.1998, rozh. NS ČR sp. zn. 22 Cdo 752/99, ze dne 8.2.2001 či rozh. NS ČR sp. zn. 33 Odo 712/2003, ze dne 23.10.2003

⁷³ viz rozh. NS ČR sp. zn. 33 Odo 17/2002, ze dne 22.3.2004

Zajímavý teoretický spor vznikl v souvislosti s otázkou, zda je právní úkon absolutně neplatný i tehdy, učinil-li jej jednatel ve prospěch osoby, která však sama nebyla původcem psychického donucení. Takovou situaci naznačuje následující schéma:

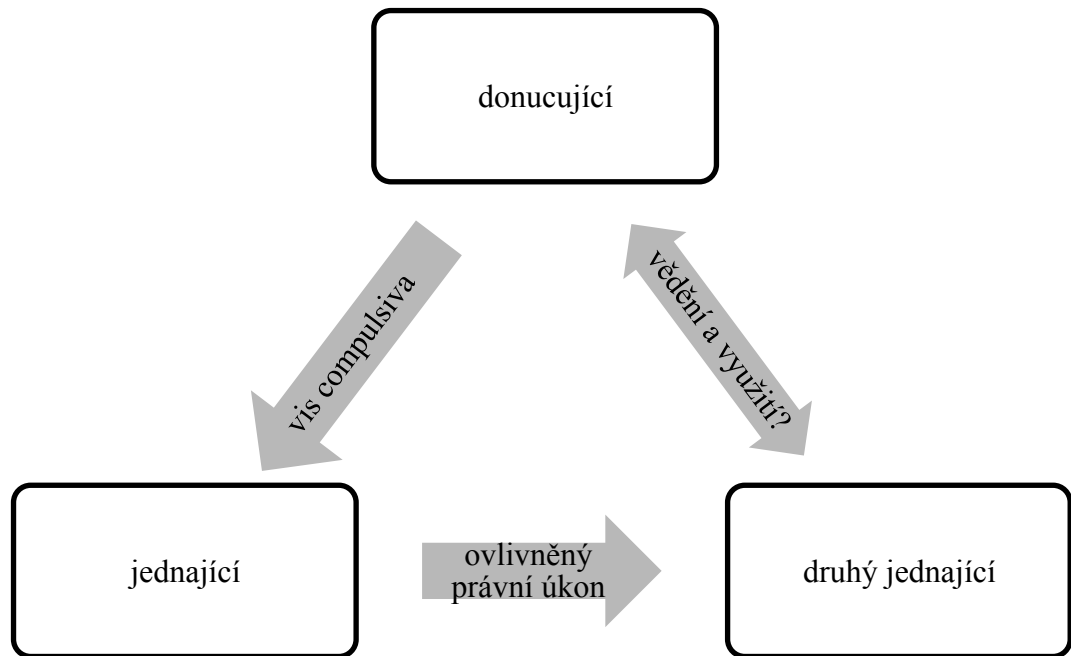

Schéma 4

Zatímco pražská učebnice občanského práva se o této situaci nezmiňuje, komentář k občanskému zákoníku autorů Švestky a kol. k tomu uvádí, že předmětný právní úkon bude neplatný jen za předpokladu, že druhý jednatel o donucení ze strany třetí osoby „věděl či vědět musel a využil toho“⁷⁴. Spor se z čistě teoretické roviny následně přenesl do aplikační praxe, když vznikl rozsudek velkého senátu Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 31 Cdo 3620/2010, ze dne 8.12.2010, který zastával výše zmíněný názor a obsahoval jej v právní větě, přičemž bylo rozhodnuto o publikaci tohoto rozsudku ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek. Proti tomu protestoval soudce Nejvyššího soudu ČR Pavel Vrcha⁷⁵, který odmítl takový závěr jako argumentačně nepodložený

⁷⁴ ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. *Občanský zákoník: komentář I.*, 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2008, s. 317

⁷⁵ jeho odlišné stanovisko, včetně dalších replik, je dostupné na <http://vrcha.webnode.cz/news/odlisne-stanovisko-k-rozsudku-nejvyssiho-soudu-ze-dne-8-12-2010-sp-zn-31-cdo-3620-2010-k-otazce-platnosti-smlouvy-uzavrene-v-dusledku-bezpravne-vyhruzky/>

s odkazem na brněnskou učebnici občanského práva autorů Fialy a kol.⁷⁶, kterážto učebnice v pasáži o bezprávné výhružce traktuje tak, že je zcela nerozhodné, zda druhý jednající o bezprávné výhružce věděl či vědět musel. Tato otázka, ač judikaturou byla řešena stejně již dříve⁷⁷, zůstává tedy sporná alespoň v tom ohledu, že mezi zastánci obou názorů nebylo dosaženo shody.

Od nesvobodné vůle je třeba odlišit vůli formovanou ve stavu, který nazýváme tísní. „Rozdíl mezi stavem psychického donucení jednajícího (vis compulsiva) a stavem tísně plynoucím z psychického stavu jednajícího je především v jejich intenzitě, a v tom, že psychické donucení předpokládá psychické působení další osoby (kontrahenta nebo i třetí osoby) na vůli jednajícího.“⁷⁸ O tísní se zmiňuje stávající občanský zákoník⁷⁹ v souvislosti s možností odstoupení od smlouvy. Předpoklady pro aplikaci tohoto ustanovení jsou, že se jedná o smlouvu, tedy nikoli jednostranný právní úkon (podmínka první), že taková smlouva je platná (podmínka druhá) a konečně, že byla uzavřena „v tísní za nápadně nevýhodných podmínek“ (podmínka třetí). Pojem tísně ani pojem nápadně nevýhodných podmínek občanský zákoník nedefinuje, avšak judikatura jej vymezuje jako „objektivní hospodářský nebo sociální, někdy i psychický stav, například rozrušení, obavy o blízkou osobu apod. (nikoli však psychické donucení, které je právně relevantní z hlediska ustanovení citovaného ust. § 37 občanského zákoníku), jenž takovým způsobem a s takovou závažností doléhá na osobu uzavírající smlouvu, že ji omezuje ve svobodě rozhodování natolik, že učiní právní úkon, jenž by jinak neučinila.“⁸⁰ Tíseň a nápadně nevýhodné podmínky jsou pojmy obsahově podobné, avšak nikoli totožné. Základní rozdíl mezi nimi je především ten, že zatímco tíseň je stavem subjektivním, nápadně nevýhodné podmínky je možno objektivně posoudit porovnáním s podmínkami pro obdobné smlouvy obvyklými avšak

⁷⁶ FIALA, Josef. *Občanské právo hmotné*. Vyd. 3., opravené a doplněné. Brno: Nakl. Doplněk, 2002, s. 36

⁷⁷ rozh. NS ČR sp. zn. 21 Cdo 826/2005, ze dne 18.4.2006

⁷⁸ rozh. NS ČR sp. zn. 31 Cdo 3620/2010, ze dne 8.12.2010

⁷⁹ § 49 ObčZ: „Účastník, který uzavřel smlouvu v tísní za nápadně nevýhodných podmínek, má právo od smlouvy odstoupit.“

⁸⁰ rozh. NS ČR sp. zn. 28 Cdo 1406/99, ze dne 13.2.2001

s přihlédnutím k okolnostem daného případu.⁸¹Tíseň i nápadně nevýhodné podmínky musí být přítomny současně a to v době uzavírání smlouvy.

Tolik k odlišení tohoto institutu od případů nesvobody vůle.

b) Neplatnost pro nevážnost vůle

K platnosti právního úkonu je třeba, aby vůle právní úkon učinit byla vážná. Vážnou vůlí rozumíme opravdové chtění právní úkon učinit. Nevážná bude vůle v případě, že takové opravdové chtění nebude existovat a zároveň o tom, že takové opravdové chtění neexistuje, bude možné učinit závěr na podkladě objektivního posouzení.

Objektivní posouzení je namístě v zájmu zachování právní jistoty v případech, kdy druhá strana je oprávněně v dobré víře, že právní úkon je činěn na základě vážné vůle a právní úkon by se tak jevil i nezajímavým osobám. V takovém případě bude právní úkon platný, jinak by totiž došla druhá strana újmy v důsledku toho, že spoléhala, že jednající činí právní úkon vážně. Pokud by však druhá strana věděla nebo s ohledem na konkrétní okolnosti musela vědět, že právní úkon je činěn bez vážné vůle, pak druhá strana nepožívá ochrany a právní úkon je absolutně neplatný. Jde vlastně o případ vyvažování mezi principem ochrany dobré víry (a zásadou *pacta sunt servanda*) na straně jedné a požadavky kladenými na právní úkony (které vlastně slouží k ochraně jednajících) na straně druhé, jež je řešen výše uvedeným způsobem.

Existence vážné vůle je předpokladem existence samotného právního úkonu, proto tam, kde by neexistovala vůle vážná, nebylo by vůbec vůle v juristickém slova smyslu a jednalo by se o *negotium nullum*. To je případ „právních úkonů“ na divadle, při vyučování atd.

Může však jít i o případ tzv. mentální rezervace, tedy případ, kdy jednající sice chce učinit právní úkon, ale nechce přeje si, aby nenastaly jeho následky nebo aby nastaly jen některé jeho následky. V takovém případě se hovoří o vnitřní výhradě. K vnitřní

⁸¹ ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. *Občanský zákoník: komentář I.*, 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2008, s. 398 an.

výhradě se přitom při posuzování platnosti takového úkonu nepřihlíží⁸². Totéž platí pohnutce a motivu. I ty jsou z hlediska platného práva naprosto nepodstatné, tedy pokud nejsou vtěleny do projevu vůle⁸³.

Další situací, ke které může dojít, je tzv. simulace. „Simuluje-li se právní úkon, pak se pouze ve vnější formě takový právní úkon předstírá; k perfekci právního úkonu však chybí vážnost vůle.“⁸⁴ V tomto případě chybí vůbec vůle učinit právní úkon. Jednající činí něco, co má pouze vypadat jako právní úkon, protože skutečný právní úkon učinit nechce. Právní úkon se tedy pouze předstírá, jedná se „na oko“. Takový právní úkon je obecně absolutně neplatný. Jinak tomu však může být v případě smluv.

U smluv mohou být následky simulace dvojí a liší se podle toho, zda

- i. simulaci provádí pouze jedna strana, přičemž druhé straně to není známo nebo jí to nemůže být zřejmé
- ii. simulaci provádí obě strany vědomě, či druhé straně musí být simulace zřejmá

Ad a) půjde vlastně na straně strany jednající jen na oko o mentální rezervaci. Druhá strana má skutečnou vůli smlouvu uzavřít a smlouva tudíž bude platná⁸⁵.

Ad b) se bude jednat o „čistou“ simulaci. Taková smlouva tudíž nebude platná, avšak pokud bude zastírat jiný právní úkon, bude tento zastíraný – disimulovaný právní úkon platný, pokud u něj nebude dán nějaký důvod neplatnosti⁸⁶.

4. Neplatnost z důvodu vad projevu vůle

⁸² viz např. KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 154; srov. rozh. NS ČR sp. zn. 22 Cdo 290/2003, ze dne 12.8.2003

⁸³ ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. *Občanský zákoník I, II*, 2. vydání, Praha 2009, s. 119

⁸⁴ rozh. NS ČR sp. zn. 30 Cdo 833/2008, ze dne 16.9.2009

⁸⁵ srov. rozh. NS ČR 22 Cdo 290/2003, ze dne 12.8.2003

⁸⁶ viz § 41a odst. 2 ObčZ

Tak jako klade zákon požadavky na vůli, klade ji i na její projev. Jedná se především o požadavky vyplývající z ustanovení § 37 odst. 1 stávajícího občanského zákoníku. Jde tedy o požadavek určitosti a srozumitelnosti. Jak při nedostatku určitosti, tak při nedostatku srozumitelnosti bude právní úkon dle dikce stávajícího občanského zákoníku absolutně neplatný.

a) Neplatnost pro nesrozumitelnost projevu vůle

Projev vůle musí být srozumitelný, aby bylo možno z právního úkonu vyvodit, co je jeho obsahem, k čemu směřuje, jaké má způsobit právní následky atd. Projev vůle je tedy vlastně nosičem určitých z pohledu objektivního práva rozhodných informací. Pokud z právního úkonu nelze tyto informace zjistit, je nesrozumitelný, a tedy absolutně neplatný.

Nesrozumitelnost přitom je třeba posuzovat objektivně⁸⁷. Nesrozumitelný (a tedy absolutně neplatný) bude právní úkon tehdy, bude-li nesrozumitelný absolutně, tedy bude-li se jevit jako nesrozumitelný všem, nikoli pouze určitému okruhu osob nebo jednotlivci. Pak by šlo o nesrozumitelnost relativní, která způsobuje absolutní neplatnost právního úkonu jen v případě, že jde o adresovaný právní úkon⁸⁸. Typicky se jedná o případy, kdy je úkon činěn v jazyce, jemuž jeho adresát nerozumí. Dle judikatury Nejvyššího soudu je však třeba v každém konkrétním případě zkoumat, zda adresát úkonu při svých jazykových schopnostech úkonu rozuměl či nikoli⁸⁹. Je však otázkou, jaké znalosti a jaké úsilí lze při překladu právního úkonu oprávněně požadovat po adresátovi takového úkonu.

Závěr o tom, že konkrétní právní úkon je nesrozumitelný, lze však učinit až poté, co byla na něj aplikována ustanovení § 35 odst. 2 a odst. 3 ObčZ. Tato ustanovení totiž představují pravidla pro výklad právních úkonů, přičemž § 35 odst. 2 se vztahuje k právním úkonům výslovným a § 35 odst. 3 k právním úkonům konkludentním.

⁸⁷ ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník: komentář I.*, 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2008, s. 317; ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 249

⁸⁸ srov. KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVORÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 156

⁸⁹ viz rozsudek NS ČR sp. zn. 21 Cdo 1760/2007, ze dne 11.3.2008

Nutnost použít výkladová pravidla je konstantně zdůrazňován judikaturou Nejvyššího soudu⁹⁰.

b) Neplatnost pro neurčitost projevu vůle

Neurčitost projevu vůle, potažmo právního úkonu znamená, že není možno bez pochyb určit obsah právního úkonu. Neurčitý může být i předmět právního úkonu a to tehdy, není-li jasné, čeho se právní úkon týká, tedy jakých práv a povinností nebo jakého plnění se právní úkon týká⁹¹. Srozumitelnost projevu vůle tedy u takového právního úkonu není dotčena. Judikatura definuje neurčitost projevu vůle takto: „Projev vůle je neurčitý, je-li sice po jazykové stránce srozumitelný, avšak nejednoznačný - a tím neurčitý - je jeho věcný obsah (včetně předmětu ujednání)”⁹².

Je-li zkoumána určitost právního úkonu, je taktéž namístě použít nejprve výkladová pravidla obsažená v § 35 odst. 2 a odst. 3 ObčZ. Nelze-li jejich pomocí a ani za použití dispozitivních ustanovení dospět k obsahu právního úkonu, bude takový právní úkon absolutně neplatný⁹³. Je třeba podotknout, že právní úkon musí být určitý objektivně. Není tedy rozhodné, zda panuje o určitosti shoda mezi stranami, ale zda by závěr o určitosti se týmž výsledkem týkajícím se obsahu učinily i ostatní nezainteresované subjekty, tzv. „typičtí účastníci“⁹⁴.

Judikatura dále dovodila, že pokud je činěn právní úkon, jehož platnost je vázána na písemnou formu (ať už z důvodu zákonného požadavku nebo z důvodu dohody stran), pak „musí být určitost projevu vůle dána obsahem listiny, na níž je tento úkon zaznamenán.”⁹⁵ V tomtéž rozhodnutí Nejvyšší soud rovněž dovodil, že předmět

⁹⁰ např. rozh. NS ČR sp. zn. 3 Cdon 1032/96, ze dne 18.4.1996; rozh. NS sp. zn. 3 Cdon 1044/96, ze dne 31. 7. 1996; rozh. NS ČR sp. zn. 20 Cdo 2018/98, ze dne 30. 3. 2000

⁹¹ tak např. v rozh. NS ČR sp. zn. 22 Cdo 507/2001, ze dne 2. 10. 2002 dospěl NS k závěru, že „smlouva o zřízení věcného břemene, spočívajícího v povinnosti vlastníka pozemku trpět vedení kanalizační stoky přes jeho pozemek, je pro neurčitost neplatná, není-li z ní patrné, kudy stoka povede, popřípadě že může být vedena přes pozemek kdekoli.“

⁹² rozh. NS ČR sp. zn. 33 Cdo 2509/2007, ze dne 26.11.2009

⁹³ KNAPPOVÁ, Marta, Jirí ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 156

⁹⁴ viz např. rozh. NS ČR sp. zn. 29 Odo 59/2003, ze dne 31.5.2007

⁹⁵ viz rozh. NS ČR sp. zn. 3 Cdon 227/96, ze dne 31.7.1996 a dále např. rozh. NS ČR sp. zn. 22 Cdo 2651/1999, ze dne 14.2.2001 či rozh. NS ČR sp. zn. 32 Odo 1242/2005, ze dne 26.3.2008

právního úkonu může být určen i odkazem na jinou listinu, lze-li předmět onoho právního úkonu z takovéto listiny objektivně dostatečně určit tak, aby nemohlo dojít k jeho záměně.

5. Neplatnost z důvodu nemožnosti plnění

Absolutní neplatnost právního úkonu zapříčiňuje i nemožnost plnění (§ 37 odst. 2 ObčZ). Jedná se vlastně o vadu právního úkonu, která se týká jeho předmětu. Předmětem právního úkonu je třeba rozumět jak předmět přímý, na nějž je pak navázán předmět druhotný (nepřímý), tak jak se předmět přímý a nepřímý rozeznávají v občanskoprávních vztazích⁹⁶, přičemž není-li možný druhotný předmět, pak je nemožné i chování, které se k němu vztahuje, tedy předmět primární je taktéž nemožný.

Teorie rozeznává počáteční nemožnost plnění a následnou nemožnost plnění. Nemožnost počáteční znamená, že již v okamžiku, kdy je činěn právní úkon, je přítomna nemožnost plnit. Nemožnost následná znamená, že v době, kdy byl právní úkon činěn, bylo plnění možné a nemožným se stalo až v průběhu času. Shora zmíněné ustanovení občanského zákoníku sankcionující nemožnost plnění absolutní neplatností se vztahuje k prvnímu případu, tedy k nemožnosti počáteční. Nemožnost následná má za následek zánik povinnosti dlužníka plnit (§ 575 odst. 1 ObčZ), nikoli absolutní neplatnost právního úkonu.

Nemožnost lze také rozlišovat na nemožnost faktickou (fyzickou) a nemožnost právní. Faktická nemožnost plnění zjednodušeně řečeno znamená, že plnění je fakticky neuskutečnitelné, zatímco právní nemožnost plnění znamená, že plnění je sice fakticky uskutečnitelné, ale protože existuje nějaká právní překážka, která tomu brání, stává se plnění neuskutečnitelným. Takovou právní překážkou může být zákon, podzákonná norma, ale i úřední rozhodnutí či platná smlouva.

⁹⁶ KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVORÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 271

Ustanovení § 37 odst. 2 se vztahuje jak na počáteční faktickou nemožnost plnění, tak na počáteční právní nemožnost plnění. Vždy však musí jít o nemožnost přítomnou již v době, kdy byl právní úkon činěn, přičemž je podle judikatury je nerozhodné, zda o nemožnosti subjekty věděly, či nikoli⁹⁷.

Autor této práce se domnívá, že ztotožňovat právní nemožnost plnění podle § 37 odst. 2 ObčZ a nedovolenost právního úkonu podle § 39 ObčZ, je chybné⁹⁸ a domnívá se, že se jedná o dva samostatné důvody neplatnosti, jak se ostatně podává i z judikatury Nejvyššího soudu, podle níž „Počáteční právní nemožnost plnění přichází v úvahu tam, kde předmět plnění je neuskutečnitelný z důvodu právní překážky existující v době učinění právního úkonu (nejde-li o nedovolený právní úkon ve smyslu § 39 obč. zák.).“⁹⁹

Faktická nemožnost plnění podle zásady genera perire non censetur (druhově určené věci nezanikají) zásadně nenastává, pokud je plněním věc určená druhově, avšak ani tato zásada neplatí bezvýjimečně (např. u věcí, jejichž výroba či dovoz byly zastaveny¹⁰⁰).

O nemožné plnění se naopak nejedná v případech koupě věci budoucí (emptio rei speratae) a koupě naděje (emptio spei). Zvláštnost koupě věci budoucí spočívá v tom, že při koupi věci budoucí kupovaná věc v době uzavření smlouvy ještě neexistuje. Koupě naděje se od koupě věci budoucí liší tím, že zatímco při koupi naděje nejen, že věc, která je předmětem koupě neexistuje, ale není ani jisté, zda vůbec existovat bude, popřípadě jakou bude mít kvalitu (koupí naděje může být například smlouva, při níž kupující kupuje zvěř, která má být prodávajícím teprve ulovena, přičemž není jasné, zda prodávající „bude mít při lovu štěstí“ a vůbec nějakou zvěř uloví).

⁹⁷ viz rozh. NS ČR sp. zn. 28 Cdo 870/2003, ze dne 22.5.2003

⁹⁸ Opačný názor zastávají autoři pražské učebnice občanského práva či Velkého akademického komentáře. Viz KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 158; ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 249

⁹⁹ rozhodnutí NS ČR sp. zn. 28 Cdo 2789/2007, ze dne 13. 9. 2007

¹⁰⁰ KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 158

Za nemožné dle judikatury Nejvyššího soudu nelze považovat ani plnění, které je závislé na jednání třetí osoby, ovšem s korektivem „obvyklého běhu událostí“.¹⁰¹

6. Neplatnost z důvodu „vad“ subjektu

Stávající občanský zákoník stanoví v § 38 podmínky, jež je nutno aplikovat na osobu, která činí právní úkon. V odst. 1 předmětného ustanovení je zakotvena sankce absolutní neplatnosti pro ty právní úkony, jež jsou učiněny osobami bez způsobilosti k právním úkonům. Toto ustanovení prohlašuje za absolutně neplatné právní úkony těch fyzických osob, které nesplňují požadavky na způsobilost k právním úkonům vymezené v § 8 až § 10 ObčZ. Ustanovením jsou samozřejmě dotčeny i osoby právnické. Jejich způsobilost činit právní úkony je v nejobecnější rovině vymezena § 18 a 19a ObčZ. Pro závěr o absolutní neplatnosti právního úkonu z důvodu vymezeného v § 38 odst. 1 ObčZ je tedy vždy třeba zkoumat způsobilost k právním úkonům.

Způsobilost k právním úkonům (jak je vymezena ve shora uvedených ustanoveních) je dána pouze fyzickým a právnickým osobám, tedy subjektům práva. Způsobilost k právním úkonům přistupuje ke způsobilosti být subjektem práva za podmínek stanovených občanských zákoníkem. Nelze souhlasit s názorem, že „způsobilost k právním úkonům je součástí právní subjektivity [...]“¹⁰² Právní subjektivita představuje podmínku způsobilosti k právům a povinnostem. Subjekt, který není subjektem práva, tedy nemůže mít způsobilost k právním úkonům a nemůže takové úkony eo ipso činit. Pokud by přeci jen takový subjekt (např. sdružení dle § 829 an. ObčZ) právní úkon učinil, pak by takový úkon byl absolutně neplatný.

Nedostatek způsobilosti k právním úkonům je záležitostí především osob fyzických, u nichž je vývoj způsobilosti k právním úkonům dán během času společně s rozvojem rozumové a volní vyspělosti, zatímco u osob právnických k takovému vývoji

¹⁰¹ rozhodnutí NS ČR sp. zn. 29 Cdo 1357/2000, ze dne 20.3.2001: „Zaváže-li se účastník, že zabezpečí zástavní smlouvu opatřenou doložkou katastrálního úřadu o povolení vkladu, a to do určitého data (např. do šesti týdnů), které při pravidelném resp. obvyklém běhu událostí bylo možno považovat za reálné, nelze mít za to, že jde o plnění nemožné, byť je závislé též na činnosti třetí osoby (katastrálního úřadu).“

¹⁰² HULVA, Tomáš. *Vady právních úkonů v soukromoprávních vztazích a jejich důsledky*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, s. 131

nedochází. V plném rozsahu fyzické osoby nabývají způsobilosti k právním úkonům zletilostí. U nezletilých je způsobilost k právním úkonům omezena jen na takové právní úkony, které odpovídají shora uvedeným kritériím rozumové a volní vyspělosti nezletilců stejného věku, tedy jen takové úkony je možno považovat za platné, ostatní budou absolutně neplatné dle ustanovení § 38 odst. 1 ObčZ. V zájmu ochrany druhého jednajícího považuje i autor této práce za správné vykládat kritéria rozumové a volní vyspělosti objektivně, tedy dle věku nezletilého, samozřejmě za použití korektivu existence dobré víry druhého jednajícího¹⁰³, při jejíž absenci bude takový právní úkon rovněž absolutně neplatný. Nedostatek způsobilosti k právním úkonům nemůže být zhojen ani následným přivolením zákonného zástupce nezletilého – negotium claudians není totiž ve stávajícím občanském zákoníku upraveno. Došlo-li by k takovému přivolení, pak se bude jednat o jiný právní úkon, třeba by i jeho obsah byl stejný, jehož účinky nastanou ex nunc¹⁰⁴.

Způsobilost k právním úkonům může být osobám fyzickým osobám omezena nebo úplně odejmuta soudem za podmínek stanovených v § 10 ObčZ. Osoby, zbavené způsobilosti k právním úkonům pak nemohou činit platně žádné právní úkony, zatímco absolutní neplatnost postihne v případě omezení způsobilosti k právním úkonům jen ty právní úkony, které spadají do rozsahu takového omezení. Ostatní právní úkony osob s omezenou způsobilostí k právním úkonům budou platné, nebude-li dán jiný důvod jejich neplatnosti. Absolutní neplatnost bude postihovat všechny úkony osob způsobilosti zbavených a úkony osob ve způsobilosti k právním úkonům omezených spadající do rozsahu tohoto omezení vždy až do doby, kdy nabyde právní moci případné nové rozhodnutí soudu, kterým se takovým osobám způsobilost k právním úkonům (třeba i částečně) navrací. To platí vždy, avšak s jedinou výjimkou – pokud vyjde najevo, že důvody pro předchozí zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům nebyly dány¹⁰⁵, takové rozhodnutí se totiž činí s účinky ex tunc¹⁰⁶

¹⁰³ ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 84

¹⁰⁴ tamtéž, s. 85

¹⁰⁵ KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 193

¹⁰⁶ ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008, s. 90

Absolutní neplatností bude postižen i právní úkon osoby, která jednala v duševní poruše, která ji k právnímu úkonu činila neschopnou, a to dle ustanovení § 38 odst. 2 ObčZ. Jedná se o případy, kdy o zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům nebylo rozhodnuto, avšak objektivně existoval při činění právního úkonu u osoby, která jej činila, stav, v jehož důsledku byla tato osoba zbavena některé z rozumových nebo volních schopností, a nebyla tedy schopna takový právní úkon učinit. Podle tohoto ustanovení se tedy posuzují právní úkony osoby, jež je již delší dobu stížena duševní poruchou, jejíž intenzita je sice ke zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům dostačující, avšak ještě nedošlo k takovému rozhodnutí soudu. Bude tomu tak proto, že takové rozhodnutí má vždy účinky *ex nunc*¹⁰⁷. Existence takové duševní poruchy ovšem nebude vylučovat možnost, že právní úkon byl učiněn v tzv. světlém okamžiku, a tudíž je platný. *Intervalla lucida* je naopak vyloučena, pokud existuje pravomocné rozhodnutí soudu o zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům¹⁰⁸.

Ustanovení § 38 odst. 2 však dopadá i na případy „duševních poruch“ krátkodobých, tedy stavů přechodných, při nichž je také narušena rozumová či volní složka lidské psychiky, případně obě. Jedná se například o stavy opilosti, po požití drog atd. Úkony činěné v takových stavech budou taktéž absolutně neplatné. To se týká jak osob zletilých, tak nezletilých, jakožto osob, jejichž způsobilost k právním úkonům již byla omezena, avšak činí úkon, na který se na toto omezení nevztahuje.

7. Neplatnost z důvodu rozporu se zákonem

Občanský zákoník v § 39 vypočítává tři skutkové podstaty absolutní neplatnosti právního úkonu. Všechny tři skutkové podstaty představují vlastně korektivy autonomie vůle, jelikož stanoví smluvní autonomii hranice, jejichž překročení je sankcionováno absolutní neplatností.

¹⁰⁷ ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. *Občanský zákoník I, II*, 2. vydání, Praha 2009, s. 119

¹⁰⁸ KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 193

První z těchto skutkových podstat je právě rozpor obsahu nebo účelu právního úkonu se zákonem, přičemž obsahem právního úkonu se rozumí právní následky právního úkonu, tedy práva a povinnosti, které z právního úkonu plynou. Účelem právního úkonu se rozumí finalita právního úkonu – to, čeho má být právním úkonem dosaženo. Právní úkon, respektive jeho obsah, je v rozporu se zákonem (je *contra legem*), je-li „v rozporu s výslovným imperativem (zákazem, příkazem) formulovaným v zákoně, popř. s imperativem obsahovým, tj. *sice expressis verbis* neformulovaným, ale ze zákona přímo vyplývajícím.“¹⁰⁹ Oním zákonem se přitom nerozumí jen občanský zákoník, ale i jiné zákony či dokonce jiné právní předpisy vydané na základě zákonného zmocnění. Absolutní neplatnost právního úkonu pro rozpor se zákonem je dovozována i v případě rozporu právního úkonu s rozhodnutím vydaným na základě zákonného zmocnění¹¹⁰. Totéž platí účelu právního úkonu, ovšem s tím, že účel zákona nebývá vždy jasně patrný a bývá obtížnější jej přesně dovodit.

Jelikož předmětné ustanovení se dotýká obsahu a účelu právního úkonu, musí být obsah a účel právního úkonu nejprve spolehlivě zjištěny¹¹¹, a teprve pak může být takový úkon zkoumán z hlediska jeho případné neplatnosti z důvodů uvedených v § 39 ObčZ. Důležitost legálního výkladu ve všech ústavně právních souvislostech zdůrazňuje např. Telec v souvislosti s tím, co nazývá „doktrínou kvalifikovaného rozporu se zákonem“. Podle této koncepce je k absolutní neplatnosti pro rozpor se zákonem třeba, aby rozpor se zákonem byl kvalifikovaný, tedy aby byla někomu způsobena právním úkonem škoda nebo/a došlo k porušení veřejného pořádku. Smyslem tohoto pojetí je vyvarovat se přílišného formalismu.¹¹²

8. Neplatnost z důvodu obcházení zákona

Druhou skutkovou podstatou uvedenou v § 39 ObčZ je obcházení zákona. Právní úkon zákon obchází (jde o úkon *in fraudem legis*), jestliže jeho obsah či účel *sice* není se

¹⁰⁹ rozh. NS ČR sp. zn. 30 Cdo 2705/2006, ze dne 29.5.2007

¹¹⁰ ŠVESTKA, Jiří, JIŘÍ SPÁČIL, MARTA ŠKÁROVÁ, MILAN HULMÁK a kol. Občanský zákoník I, II, 2. vydání, Praha 2009, s. 351

¹¹¹ srov. rozh. NS ČR sp. zn. 33 Odo 239/2005, ze dne 27.3.2007

¹¹² blíže TELEC, Ivo. Není rozpor se zákonem jako rozpor se zákonem. *Právní rozhledy*. 2004, č. 5, s. 161-168

zákonem (tedy jeho výslovným nebo obsahovým imperativem) přímo v rozporu, ale ve výsledku zákona (jeho výslovnému nebo obsahovému imperativu) vlastně odporuje nebo jej obchází. Totéž platí o účelu zákona. Právní úkony in fraudem legis jsou, jak vidno, chápány současným občanským zákoníkem jako samostatná kategorie právních úkonů, ačkoli jiné právní řády je podřazují buď k právním úkonům contra legem nebo k právním úkonům contra bonos mores a nepracují s nimi jako se samostatnou kategorií.¹¹³

Konstatování, že právní úkon je úkonem in fraudem legis, je možno učinit opět až poté, co byl právní úkon vyložen dle výkladových pravidel obsažených v občanském zákoníku. Ačkoli to z dikce občanského zákoníku nevyplývá, je třeba zabývat se podstatněji i subjektivní stránkou právního úkonu¹¹⁴, poněvadž právní úkony in fraudem legis bývají povětšinou (není to však zcela jistě pravidlem) činěny s vědomím zákonného zákazu a vůlí jej obejít. Závěr, že právní úkon zákon obchází, klade samozřejmě větší nároky i na interpretaci právních norem, jelikož ke zjištění účelu zákona bývá třeba užít koruny interpretace - teleologického výkladu¹¹⁵.

Za příklad právních úkonů in fraudem legis mohou sloužit v nedávné minulosti ve velké míře se vyskytující ujednání snažící se různými způsoby obejít zákaz tzv. propadných zástav¹¹⁶. V souvislosti s obcházením zákona a účelem právního úkonu (konkrétně smlouvy) Nejvyšší soud judikoval, že „Právně významným účelem smlouvy je takový účel, který sledují všichni účastníci smlouvy anebo jej sleduje pouze některý z účastníků, ostatní však o tomto cíli vědí nebo jej z okolností, za kterých ke smluvnímu jednání dochází, musejí předpokládat.“¹¹⁷ Nejvyšší soud ve stejném rozhodnutí dále judikoval, že pokud druhé straně účel nebyl a nemohl být znám, pak má povahu pouhé pohnutky a je tedy bez právního významu k platnosti smlouvy (právního úkonu).

¹¹³ SALAČ, Jaroslav. Rozpor s dobrými mravy a se zákonným zákazem. *Právní rozhledy*. 2000, č. 6, s. 250 an.

¹¹⁴ SALAČ, Jaroslav. *Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 7

¹¹⁵ SALAČ, Jaroslav. *Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 9

¹¹⁶ viz rozh. NS ČR sp. zn. 21 Cdo 2204/99, ze dne 5.9.2000; rozh. NS ČR sp. zn. 22 Cdo 1772/2004, ze dne 16.11.2004 či rozh. NS ČR sp. zn. 21 Cdo 2037/2006, ze dne 3.7.2007

¹¹⁷ rozh. NS ČR sp. zn. 2 Cdo 736/97, ze dne 26.8.1998

9. Neplatnost z důvodu rozporu s dobrými mravy

Absolutní neplatnost postihuje podle § 39 ObčZ i právní úkony *contra bonos mores*. Kategorie dobrých mravů představuje poměrně komplikovaný pojem, jehož přesné vymezení není jednoduché. Není cílem této práce se o takové vymezení pokusit, avšak vzhledem k tématu práce bude o něm alespoň v krátkosti pojednáno dále.

Slovníková definice¹¹⁸ tohoto pojmu zní: Dobré mravy jsou právně významnou hodnotou v právu poměřující právní normy a jejich realizaci buď s mravním smyslem právní úpravy, nebo s ekvitou chápanou buď rovněž jako mravnost, nebo jako požadavek rovných pozic účastníků právních vztahů. Dobré mravy svým významem nabývají významu základní zásady soukromého práva. Dobré mravy patří z hlediska obsahového k neurčitým pojmům, z hlediska funkcionálního k pojmům, které jsou užívány částečně jako hodnota v právu, na kterou se právo přímo neodvolává (tedy jako princip ve vlastním smyslu), zásadně však jako norma neurčitého obsahu, užívaná na základě přímého zákonného odkazu (např. § 3 odst. 1 ObčZ, tady jako tzv. generální klauzule). Posouzení konkrétního obsahu pojmu dobrých mravů by však mělo náležet soudci aplikujícímu právo. [...]

Jak vidno, dle této definice patří dobré mravy k základním zásadám soukromého práva. Ani tato definice však nepodává jasnou odpověď, na otázku po obsahu tohoto pojmu. Jasnou odpověď na stejnou otázku nepodávají ani učebnice občanského práva. Brněnská učebnice v souvislosti s neplatností stanoví pouze, že v případě neplatnosti právního úkonu pro rozpor s dobrými mravy, je „porušeno společenské určení úkonu, příp. vztahu, který z něj má vzniknout.“¹¹⁹ Učebnice pražská uvádí, že jde o právní úkony „z hlediska mravních zásad, které ovládají společnost, nežádoucí.“¹²⁰ Nelze však dle názoru autora této práce souhlasit s názorem Salačovým, že vymezení těchto pojmů „naráží na nedostatek odvahy.“¹²¹ Neurčitost obsahu tohoto pojmu je dána spíše jeho

¹¹⁸ HENDRYCH, Dušan. *Právní slovník*. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009, heslo „dobré mravy“

¹¹⁹ FIALA, Josef. *Občanské právo hmotné*. Vyd. 3., opravené a doplněné. Brno: Nakl. Doplněk, 2002, s. 43

¹²⁰ KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 159

¹²¹

komplikovaností a mnohotvárností, tak jako faktem, že jeho obsah není neměnný a je závislý na společenském vývoji. Je sice pravdou, že náznaky definic tohoto pojmu, které lze nalézt v komentářích k občanskému zákoníku¹²², povětšinou vycházejí z judikatury, ale jak bylo řešeno výše, nelze to vzhledem k obsahové neostrosti pojmu považovat za jednoznačný nedostatek nauky.

Snad nejpříhodnější definici dobrých mravů podal Ústavní soud ČR: „Dobré mravy jsou souhrnem etických, obecně zachovávaných a uznávaných zásad, jejichž dodržování je mnohdy zajišťováno i právními normami tak, aby každé jednání bylo v souladu s obecnými morálními zásadami demokratické společnosti. Tento obecný horizont, který vývojem společnosti rozvíjí i svůj morální obsah v prostoru a času, musí být posuzován z hlediska konkrétního případu také právě v daném čase, na daném místě a ve vzájemném jednání účastníků právního vztahu.“¹²³ Nejde přitom o jakousi ideální demokratickou společnost, ale o konkrétní společnost v konkrétním čase a s konkrétní (i když třeba jen obtížně přesně definovatelnou) úrovní obecných morálních zásad. Salač správně konstatuje, že „dobré mravy je třeba chápat jako obecně uznávané minimum („společného jmenovatele“) společenských hodnot, nikoliv jako jakousi vyšší morálku“¹²⁴ (takové pojetí by totiž ve svém důsledku vedlo k soudcovské tvorbě práva) a k výše zmíněné definici dále uvádí, že se v ní Ústavní soud „postavil jednoznačně na pozici přirozeného práva proti tzv. sofistikovanému pozitivismu.“¹²⁵ O vymezení pojmu dobrých mravů se několikrát (s různými výsledky) pokusil i Nejvyšší soud¹²⁶.

Rozpor s dobrými mravy se posuzuje objektivně, což je vždy úkolem soudu. Není přitom pro takové konstatování rozhodné, zda ten, kdo právní úkon učinil, věděl, že právní úkon je v rozporu s dobrými mravy. Taktéž je nerozhodné, zda byla druhá strana v dobré víře, že právní úkon je bezvadný¹²⁷. Na platnost právního úkonu naopak nemá

¹²² SALAČ, Jaroslav. *Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 192

¹²³ usnesení ÚS ČR, sp. zn. II. ÚS 249/97, ze dne 26.2.1998

¹²⁴ SALAČ, Jaroslav. Rozpor s dobrými mravy a se zákonným zákazem. *Právní rozhledy*. 2000, č. 6, s. 250 an.

¹²⁵ SALAČ, Jaroslav. *Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 193

¹²⁶ srov. např. rozhodnutí NS ČR sp. zn. 21 Cdo 1880/99, ze dne 9.6.2000; rozhodnutí NS ČR sp. zn. 29 Cdo 1583/2000, ze dne 10.4.2001 či rozhodnutí NS ČR sp. zn. 30 Cdo 664/2002, ze dne 27.11.2003

¹²⁷ rozhodnutí NS ČR 32 Odo 174/2005 a sp. zn. 32 Odo 150/2007, ze dne 26.9.2007

vliv, pokud se (ve smyslu citovaného nálezu Ústavního soudu) právní úkon jeví jako *contra bonos mores* až ve světle dříve neexistujících okolností, zatímco v době, kdy byl činěn, rozpor s dobrými mravy objektivně neexistoval¹²⁸. Lze přisvědčit názoru, že vztah mezi neplatností pro rozpor s dobrými mravy a případy neplatností pro rozpor se zákonem je vztahem obecného a zvláštního¹²⁹, tedy že prostřednictvím zákazů obsažených (ať už explicitně nebo jen implicitně) v zákoně není jednoznačně a definitivně vymezen okruh jednání, která jsou v rozporu s dobrými mravy, naopak, tyto zákazy představují jen část z neuzavřené a v čase se měnící množiny jednání odporujících dobrým mravům. Otázkou právních úkonů *contra bonos mores* se v konkrétních případech pravidelně zabývá i Nejvyšší soud a existuje proto poměrně bohatá judikatura k tomuto tématu, na niž se tímto v podrobnostech odkazuje¹³⁰.

10. Neplatnost z důvodu formálních vad

Jednou ze základních zásad soukromého práva je zásada bezformálnosti právních úkonů. Na zásadě bezformálnosti je vybudován i stávající občanský zákoník. Tato zásada znamená, že právní úkon obecně ke své platnosti nepotřebuje určitou konkrétní formu a může být učiněn jakkoli, což je ostatně taktéž projevem zásady autonomie vůle – kdo činí právní úkon, může si svobodně zvolit, jakou formou jej učiní. Toto pravidlo však neplatí bezvýjimečně. Některé právní úkony musí být učiněny v zákonem předepsané formě. Oním zákonem není jen občanský zákoník, ale jsou jím i ostatní předpisy soukromého práva, které jsou ve vztahu speciality k občanskému zákoníku. Pokud by není forma právních úkonů stanovená zákonem dodržena, je takový úkon dle ustanovení § 40 odst. 1 ObčZ stížen absolutní neplatností. Dalším případem, kdy je právní úkon neplatný, je případ, kdy se účastníci právního vztahu dohodnou, že určitý právní úkon bude učiněn určitou formou a tuto formu následně nedodrží (§ 40 odst. 1 in fine ObčZ), zde se však jedná o neplatnost relativní, nikoli absolutní.

¹²⁸ rozhodnutí NS ČR sp. zn. 28 Cdo 2660/2007, ze dne 23.8.2007

¹²⁹ SALAČ, Jaroslav. Rozpor s dobrými mravy a se zákonným zákazem. *Právní rozhledy*. 2000, č. 6, s. 250 an.

¹³⁰ z teorie dále např. SPÁČIL, J.: Dobré mravy v českém občanském zákoníku a judikatuře. In: *Právní rozhledy*. 2004, č. 18, s. 664 an.

Zákonný požadavek určité formy je dán většinou v případech, kdy následky právního úkonu jsou pro strany z hlediska své závažnosti větší, v případech, kdy forma slouží k vyšší právní jistotě a ochranně třetích osob.¹³¹

Zvláštní formou, kterou zákon pro některé právní úkony předepisuje, je zpravidla forma písemná¹³², přičemž se rozlišují dva druhy písemné formy, a to forma prostá a forma zpřísněná (přísná). Písemná forma obecně znamená, že slova právního úkonu jsou zaznamenána graficky a tedy přeměna do podoby textu. V nauce panuje shoda o tom, že text může být zachycen na jakémkoli médiu a proveden jakýmkoli způsobem, pokud takovéto zachycení umožňuje následné čtení textu. V úvahu tedy připadají i poměrně nestandardní formy zápisu jako jsou např. rytiny atd. Samotným zaznamenáním umožňujícím následné čtení však požadavek písemné formy ještě nenaplněn není – k tomu je třeba ještě podpisu jednající osoby (§ 40 odst. 3 ObčZ). Legální definice podpisu neexistuje, avšak zpravidla se jím rozumí vlastnoruční „vedení jména a příjmení, akceptuje se i pouhé příjmení“.¹³³ Podpis může být za určitých okolností (je-li to obvyklé) různými způsoby nahrazen – jedná se např. o předtištěné naskenované podpisy atd. K perfekci písemného právního úkonu dochází až jeho podepsáním. Zákon vyžaduje u některých právních úkonů, aby podpis byl úředně ověřen¹³⁴. Písemnou formou zpřísněnou se rozumí forma úředního zápisu, za současné právní úpravy tedy zápisu notářského¹³⁵. Stejná forma je dle ustanovení § 40 odst. 5 ObčZ vyžadována i pro písemné úkony osob, které nemohou nebo neumí číst nebo psát, nejsou schopny se s obsahem právního úkonu seznámit prostřednictvím přístrojů či pomůcek (nebo osoby, kterou si zvolí) a nejsou schopny listinu vlastnoručně podepsat. Je nerozhodné, zda osoba číst nebo psát neumí či fyzicky nemůže. Taktéž stačí nepřítomnost jedné z těchto schopností, ačkoli to z dikce zákona přímo nevyplývá.¹³⁶

¹³¹ ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. Občanský zákoník I, II, 2. vydání, Praha 2009, s. 361

¹³² jinou zvláštní formou je např. prohlášení jako zvláštní forma právních úkonů podle zákona č. 93/1964 Sb., zákon o rodině

¹³³ ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. Občanský zákoník I, II, 2. vydání, Praha 2009, s. 361

¹³⁴ podpis je opatřen legalizační doložkou, která osvědčuje jeho pravost

¹³⁵ viz § 62 zákona č. 352/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád)

¹³⁶ ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. Občanský zákoník I, II, 2. vydání, Praha 2009, s. 371

S rozvojem komunikačních technologií právo akceptovalo i jiné než „klasické“ podoby zápisu slov právního úkonu, což reflektuje ustanovení § 40 odst. 4, avšak s podmínkou, že z takového záznamu je možno určit osobu, která právní úkon učinila. Jedná se především o formy elektronické komunikace. Právní úkony činěné touto formou se taktéž považují za právní úkony písemné, je však třeba, aby byla splněna výše uvedená podmínka. Ustanovení § 40 odst. 3 ObčZ in fine stanoví, že právní úkon učiněný elektronickými prostředky, „může být podepsán podle zvláštních předpisů.“¹³⁷ Tímto zvláštním předpisem je zákon č. 227/2000 Sb., o elektronickém podpisu, který byl přijat k provedení směrnice Evropského parlamentu a rady 1999/93/ES, o zásadách Společenství pro elektronické podpisy.

IV. Relativní neplatnost

Relativní neplatnost je taktéž následkem vady, kterou vykazuje konkrétní právní úkon, i relativní neplatnost tedy předpokládá, že právní úkon vznikl, avšak je vadný. Od neplatnosti absolutní se relativní neplatnost liší tím, že nenastává ex lege, ale je třeba se jí dovolat, přičemž dovolat se relativní neplatnosti právního úkonu nemůže kdokoli, ale pouze dotčený subjekt. Právní úkon je tedy považován za platný a vyvolává právní následky až do doby, než se jeho neplatnosti oprávněná osoba dovolá a právní úkon je prohlášen za neplatný. Bez takového dovolání nemůže být neplatnost předmětného právního úkonu prohlášena, soud k ní totiž ex officio nepřihlíží a nezkoumá ji, jako je tomu u neplatnosti absolutní.

Dovolat se relativní neplatnosti právního úkonu mohou pouze ty osoby, na jejichž ochranu je relativní neplatnost právního úkonu stanovena. Které osoby to jsou, je třeba dovodit vždy v konkrétním právním vztahu, jehož se relativní neplatnost právního úkonu týká, přičemž tyto vztahy jsou v § 40a ObčZ taxativně vypočteny prostřednictvím odkazu na jednotlivá ustanovení občanského zákoníku. Ne vždy však

¹³⁷ avšak srov. rozhodnutí NS ČR sp. zn. 30 Cdo 1230/2007, ze dne 21.9.2009, podle kterého je nezbytné, aby emailová komunikace byla elektronicky podepsána, má-li být dodržena písemná forma právního úkonu

musí jít přímo o účastníka určitého právního vztahu, v jehož rámci relativně neplatný právní úkon vznikl či přímo účastníka dotčeného právního úkonu (mohlo by se jednat například o potomky zůstavitele, jež nebyli žádným způsobem zmíněni v závěti). Ustanovení § 40a, věta druhá¹³⁸ obsahuje korektiv práva na dovolání se relativní neplatnosti vycházející ze zásady *nemo turpitudine suam allegare potest* – ti, kteří neplatnost sami způsobili se jí tedy nemohou dovolat. Projevem jiné zásady – autonomie vůle – je skutečnost, že je plně v gesci dotčeného subjektu, zda se relativní neplatnosti dovolá či ne. Jeho právo tak učinit je však časově omezeno – právo dovolat se relativní neplatnosti se totiž promlčuje v obecné promlčecí lhůtě¹³⁹. Neučiní-li tak dotčený subjekt, toto právo ztrácí, přičemž “není právně významné, zda oprávněný tuto možnost ze subjektivních či objektivních důvodů mohl či nemohl využít.”¹⁴⁰

Dovolání se relativní neplatnosti právního úkonu je jednostranným adresovaným právním úkonem, u něhož se vyžaduje, aby došel adresátu, a musí z něj být jasné, kdo jej činí a neplatnosti jakého právního úkonu se dovolává. Dle teorie¹⁴¹ i judikatury¹⁴² nestačí na neplatnost jen upozornit, ale je třeba zmínit, v čem konkrétně je spatřována. Dovolání se relativní neplatnosti je možné jak právním úkonem hmotněprávním, tak úkonem procesněprávním. V druhém případě může jít buď přímo o žalobu na neplatnost konkrétního právního úkonu, nebo o žalobu domáhající se jakéhokoli jiného práva, v jejímž rámci bude třeba (z důvodu jejího tvrzení např. v podobě námítky) jako prejudiciální otázku posoudit i (ne)platnost předmětného právního úkonu. Autor této práce se přiklání k názoru¹⁴³, že není třeba namítat konkrétně relativní či absolutní neplatnost¹⁴⁴.

Dovolání se relativní neplatnosti způsobí své účinky doručením adresátovi¹⁴⁵. V případě, že dochází k dovolání se relativní neplatnosti prostřednictvím žaloby, je

¹³⁸ „Neplatnosti se nemůže dovolávat ten, kdo ji sám způsobil.“

¹³⁹ viz § 101 ObčZ

¹⁴⁰ rozhodnutí NS ČR sp. zn. 32 Odo 568/2002, ze dne 15.4.2003

¹⁴¹ KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVORÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 164

¹⁴² rozhodnutí NS ČR sp. zn. 30 Cdo 437/2003, ze dne 26.2.2004

¹⁴³ ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. *Občanský zákoník I, II, 2.* vydání, Praha 2009, s. 376

¹⁴⁴ opačný názor: op. cit. 148

¹⁴⁵ rozhodnutí NS ČR sp. zn. 2 Cdon 130/96, ze dne 29.1.1997

rozhodující doručení žaloby. Dovolání totiž bude účinné jen vůči těm subjektům, kterým byla doručena žaloba.¹⁴⁶ Jelikož ne vždy jsou žalovány všechny smluvní strany, je třeba vůči ostatním účastníkům dovolání se relativní neplatnosti učinit samostatně. Účinkem doručení je vyvolání neplatnosti dotčeného právního úkonu, a to ex tunc. Jde-li o situaci, kdy je relativní neplatnost právního úkonu předmětem soudního sporu a soud dojde k závěru, že právní úkon je neplatný, je tedy takovým rozhodnutím neplatnost pouze deklarována.

V případě relativní neplatnosti je možné, aby za podmínky, že vada právního úkonu odpadne, původně vadný právní úkon konvalidoval, tedy stal se bezvadným. Možnost konvalidace relativně neplatných právních úkonů je další odlišností relativní neplatnosti od případů neplatnosti absolutní, u nichž tato možnost v úvahu nepřichází¹⁴⁷. Stejně je tomu v případě ratihabice, která taktéž není u absolutní neplatnosti možná, zatímco v případech relativně neplatných právních úkonů v úvahu přichází.

Jak bylo řečeno výše, nachází se taxativní výčet ustanovení, jichž se týká relativní neplatnost, v § 40a ObčZ. Nejvýznamnějších z nich je dle autora této práce § 49a upravující relativní neplatnost právního úkonu pro omyl. Je však třeba mít na paměti, že relativní nikoli absolutní neplatností je stíženo nedodržení písemné formy právního úkonu v případě, že taková forma není nařízena zákonem, ale vyplývá pouze z dohody stran¹⁴⁸. Taktéž platí, že rozpor se zákonem se týká všech případů takového rozporu, avšak s výjimkou rozporu právního úkonu se závazným právním předpisem o cenách. V tomto případě totiž se totiž jedná o právní úkon relativně neplatný¹⁴⁹. To platí i o ustanoveních dle § 55 odst. 2 a § 852b odst. 2 a odst. 3 ObčZ¹⁵⁰.

1. Omyl

Jak bylo uvedeno výše, nachází se úprava neplatnosti právního úkonu z důvodu omylu v § 49a ObčZ. Omyl představuje rozpor mezi skutečností a představou, kterou měla osoba

¹⁴⁶ rozhodnutí NS ČR sp. zn. 30 Cdo 437/2003, ze dne 26.2.2004

¹⁴⁷ viz rozhodnutí NS ČR sp. zn. 22 Cdo 910/98, ze dne 27.10.1999

¹⁴⁸ viz § 40 odst. 1 ObčZ

¹⁴⁹ viz § 40a ObčZ, poslední věta

¹⁵⁰ blíže ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. Občanský zákoník I, II, 2. vydání, Praha 2009, s.376

činící právní úkon v době, kdy jej činila. Osoba, která činila právní úkon, při němž jednajíc má nesprávnou či nedostačující představu o tom, jaké právní následky právní úkon vyvolá. Takovýto omyl se označuje jako omyl vnitřní¹⁵¹. Mýlit se je možno i v projevu vůle (viz § 45 odst. 2 ObčZ).

Stávající občanský zákoník stanoví pro možnost dovolat se úspěšně neplatnosti právního úkonu učiněného v omylu kumulativně dvě podmínky, a to:

1. Omyl je podstatný. O podstatný omyl se jedná, pokud má jednajíc mylnou představu o rozhodující skutečnosti týkající se právního úkonu.
2. Osoba, již je právní úkon určen, takový omyl vyvolala nebo o něm musela vědět

Rozlišování podstatného a „prostého“ omylu není třeba byl-li omyl osobou, již je právní úkon určen, vyvolán úmyslně. Omyl v pohnutce je, tak jako pohnutka obecně, z hlediska tohoto ustanovení nepodstatný.

Vnější omyl, tedy tzv. omyl v projevu je relevantní jen v případech popsaných v § 45 odst. 2 ObčZ. Nedostatkem současné úpravy je, že nepamatuje na případy, kdy je jednajíc uveden v omyl osobou rozdílnou od té, již je právní úkon určen. Tento nedostatek napravuje § 585 NOZ. Za správnou lze považovat i dikci věty druhé předmětného ustanovení, které označuje za původce omylu i jednajícího, jemuž bylo právní jednání určeno, avšak pouze za předpokladu, že měl na vyvolání omylu podíl, věděl o něm či o něm vědět musel.

2. Některé otázky související s neplatností

V § 41 ObčZ je stanoveno pravidlo, podle kterého je možno oddělit neplatnou část právního úkonu od jeho zbytku za předpokladu, že z jeho povahy, obsahu nebo okolností, za nichž byl učiněn neplyne, že to učinit nelze. Stejně pravidlo je vyjádřeno v

¹⁵¹ tamtéž s. 434

§ 576 NOZ, ovšem za podmínky, že lze předpokládat, že i bez této neplatné části by k právnímu jednání došlo.

Ustanovení § 41a odst. 1 pak představuje normu, podle níž právní úkon, který nevyhovuje zákonným náležitostem a byl by tedy neplatný, může být „přeměněn“ na jiný právní úkon, pokud ze všech okolností, posuzováno v konkrétním případě, vyplývá, že předmětný právní úkon je skutečně vyjádřením vůle osoby, která ho učinila. Stejně pravidlo obsahuje § 575 NOZ

V. Neplatnost v novém občanském zákoníku

Před samotným výkladem o neplatnosti právních jednání dle nového občanského zákoníku je třeba upozornit na to, že nový občanský zákoník pracuje na rozdíl od stávajícího občanského zákoníku i s pojmem právních jednání zdánlivých, tedy takových jednání, která nejsou vůbec jednáními v právním slova smyslu (viz předchozí výklad o non negotiu). Autor této práce se domnívá, že znovuzavedení tohoto rozlišování je třeba hodnotit pozitivně. Argumentem pro takové zavedení je nejen skutečnost, že opět dojde ke sjednocení zákonné úpravy s teorií, ale i skutečnost, že prostřednictvím tohoto rozlišování dojde k odstupňování sankcí podle závažnosti vad právního jednání.

S účinností nového občanského zákoníku tedy dojde k zákonnému zakotvení rozlišování mezi neexistujícími a vadnými právními úkony. Nový občanský zákoník non negotium upravuje v oddílu prvním dílu prvního hlavy páté obecné části, konkrétně jde o § 551 – 554 nadepsané „Zdánlivé právní jednání“. Pro non negotium tak byl nový občanský zákoník zakotven legální termín zdánlivé právní jednání. Tato ustanovení normují, v jakých případech se nejedná o právní jednání. Jde o případy, kdy

1. právnímu jednání chybí vůle jednající osoby (§ 551 NOZ)
2. nebyla-li zjevně projevena vážná vůle (§ 552 NOZ)

3. je obsah právního jednání tak neurčitý nebo nesrozumitelný, že jej nelze vyjasnit ani výkladem (§553 odst. 1 NOZ)

Případy ad 1. a ad 2. se týkají především kategorie vůle. Je tedy možno konstatovat, že nový občanský zákoník se v tomto směru odchyluje od stávající úpravy, která nedostatek svobody a vážnosti sankcionuje absolutní neplatností (§ 37 odst. 1 ObčZ). Nový občanský zákoník naproti tomu vychází z koncepce, že vůlí v právním slova smyslu je jen vůle svobodná a vážná. Vůle, která nemá tyto kvality, není tedy (v právním slova smyslu) vůlí, a tam kde není vůle, nemůže být ani právního jednání. Otázkou zůstává, jestli dojde v judikatuře při posuzování právních jednání vzhledem k ustanovení § 552 NOZ, které obsahuje v souvislosti s projevenou vůlí slovo zjevně, k nějakým změnám, či zda přetrvá pojetí vážnosti vůle tak, jak je chápáno a vykládáno v současnosti¹⁵². Je však velmi pravděpodobné, že nedojde k významným změnám.

Případ ad 3. se týká především projevem vůle – jeho určitosti a srozumitelnosti. Toto ustanovení v podstatě obsahuje jasný příkaz použít ustanovení o výkladu právních jednání (oddíl druhý prvního dílu hlavy páté obecné části, § 555 - §558), je-li právní jednání obsahově neurčité či nesrozumitelné. Nedosáhne-li se ani za pomoci výkladu zjištění obsahu takového jednání, půjde o zdánlivé právní jednání.

Současný občanský zákoník takové výslovné ustanovení neobsahuje. Nutnost zjišťovat v případech, kdy je určitost a srozumitelnost právního úkonu zpochybněna, jeho obsah výkladem, se dovozuje ze vzájemného vztahu jednotlivých ustanovení ObčZ, tedy ustanovení § 37 odst. 1 a ustanovení o výkladu právních úkonů obsažených v § 35 odst. 2 a odst. 3 ObčZ.

Nový občanský zákoník také výslovně stanoví, že ke zdánlivému právnímu jednání se nepřihlíží (§ 554 NOZ). V praxi bude mít toto ustanovení dopad zejména na posuzování platnosti smluv v případě, kdy zdánlivým právním jednáním bude dílčí ustanovení smlouvy. V takovém případě totiž nebude takové zdánlivé dílčí ustanovení schopno

¹⁵² viz např. rozh. NS ČR sp. zn. 30 Cdo 2781/99, ze dne 5.9.2000 či rozh. NS ČR sp. zn. 22 Cdo 1993/2003, ze dne 24. června 2004

způsobit neplatnost celé smlouvy, jak tomu bude i nadále u jednání neplatného¹⁵³. Právě to je také jedním z rozdílů mezi úpravou stávající a úpravou novou. Dle stávající právní úpravy se totiž může domáhat náhrady škody každý, komu škoda vznikla v důsledku neplatnosti právního úkonu, pokud důvěřoval bez zanedbání obvyklé péče v platnost právního úkonu¹⁵⁴. Jelikož však současná úprava mezi právními úkony zdánlivými a neplatnými nerozlišuje, mohla být náhrada škody požadována i za škodu vzniklou na základě právních úkonů zdánlivých. V budoucnu však bude třeba činit rozdíl mezi zdánlivým a neplatným právním jednáním i v případech náhrady škody¹⁵⁵.

Úplné novum pak představuje ustanovení § 553 odst. 2 NOZ¹⁵⁶, poskytující subjektům právního vztahu možnost, aby zhojily vadu projevu vůle zdánlivého právního jednání. Na původně zdánlivé právní jednání se pak bude hledět tak, jako by od počátku bylo právním jednáním. Dle tohoto ustanovení tedy nastane fikce existence právního jednání *ex tunc*¹⁵⁷. Podmínkou pro takové zhojení dle tohoto ustanovení je, že mezi stranami dojde k vyjasnění projevu vůle.

Předně je třeba upozornit na to, že předmětné ustanovení, o němž důvodová zpráva sděluje, že je koncipováno „podle vzoru někdejšího zákoníku mezinárodního obchodu“¹⁵⁸, dovoluje dodatečně vyjasnit pouze projev vůle, nikoli vůli samotnou, o vůli nesmí být od počátku pochyb.

V ustanovení se hovoří o stranách. Vystává tedy otázka, zda bude možná aplikace tohoto ustanovení i na některá jednostranná právní jednání např. výpověď smlouvy, nebo zda bude jeho aplikace v takových případech pojmově vyloučena.

Z ustanovení se nepodává, jaké kvality má mít samotné vyjasnění. Zajímavou teoretickou otázkou pak je, zda se v případě takového vyjasnění jedná o další právní

¹⁵³ viz § 576 NOZ

¹⁵⁴ viz § 42 ObčZ ve spojení s § 420 ObčZ; KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005, s. 162

¹⁵⁵ viz § 579 odst. 2 NOZ

¹⁵⁶ § 553 odst. 2 NOZ: „Byl-li projev vůle mezi stranami dodatečně vyjasněn, nepřihlíží se k jeho vadě a hledí se, jako by tu bylo právní jednání od počátku.“

¹⁵⁷ viz ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 252

¹⁵⁸ tamtéž

jednání, které přistupuje k původně nejasnému a zdánlivému právnímu jednání předchozímu a stojí samo vedle tohoto jednání (a pak by na něj zcela jistě bylo nutno aplikovat ustanovení o právních jednáních – mohlo by tedy dojít k situaci, že by samotné vyjasnění bylo zdánlivým či neplatným), nebo zda se jedná o jednání, které s původním zdánlivým právním jednáním tvoří jedno jednání. Případné spory by mohly mezi stranami vzniknout i v případě, že by se jim nepodařilo zkvalitnit původní zdánlivé právní jednání (resp. jeho projev vůle) natolik, aby bylo bezvadné, a strany by tak vytvořily jednání neplatné.

Ustanovení, neříká však nic ani o tom, v jaké lhůtě si strany mohou případné rozpory vyjasnit. Z ustanovení plyne stranám zcela jistě právo, aby vyjasnění učinili. Ačkoli zcela jistě nelze bez dalšího prohlásit, že se jedná o právo majetkové, nabízí se řešení tohoto problému prostřednictvím institutu promlčení.¹⁵⁹

Se všemi těmito možnými problémy se bude muset v budoucnosti vypořádat aplikační praxe.

Závěrem je třeba znovu zdůraznit, že mnohá jednání, která jsou dle dikce současného občanského zákoníku stížena absolutní neplatností (viz předchozí výklad), budou dle nového občanského zákoníku posuzována jako právní jednání zdánlivá, u nichž nebude lze hovořit o neplatnosti.

1. Negotium nullum v novém občanském zákoníku

Nový občanský zákoník ustupuje od současné koncepce úpravy neplatnosti a zásadně ji mění, když oddíl šestý dílu prvního hlavy páté obecné části, nazvaný „Neplatnost právních jednání“, uvozuje ustanovením, které stanoví, že „na právní jednání je třeba spíše nahlížet jako na platné než jako na neplatné“ (§ 574 NOZ). Toto ustanovení je vyjádřením zásady *potius valeat actum quam pereat* (Interpretandus est actus potius ut

¹⁵⁹ viz dále promlčení práva v pasáži o relativní neplatnosti

valeat quam ut pereat¹⁶⁰). Důvodová zpráva k tomu uvádí, že současná (opačná) koncepce neplatnosti je koncepcí formalistickou, „odpovídající v podstatě totalitnímu právnímu myšlení a [...] potřebě to totalitního státu šikanovat soukromý život.“¹⁶¹ To je udáváno jako důvod, proč nový občanský zákoník tuto koncepci opouští. Výše uvedenou zásadu je možno nalézt i v občanském zákoníku italském¹⁶² či francouzském¹⁶³. Při posuzování platnosti právních jednání bude tedy s účinností nového občanského zákoníku třeba hledat spíše důvody pro jejich platnost¹⁶⁴. Neplatnost právních jednání je tak v novém občanském zákoníku možností představující ultima ratio.

Nový občanský zákoník, dbaje doktrinálního rozlišování dvou druhů neplatnosti, rozeznává neplatnost absolutní a relativní. Co se druhů neplatnosti týče, nedochází tedy oproti stávajícímu občanskému zákoníku k žádným změnám, mění se však výrazně hranice, jež mezi nimi vede, in concreto tedy jejich důvody a následky.

Zásadní změnou v novém občanském zákoníku je právě způsob rozlišování mezi neplatností absolutní a relativní. Zatímco ve stávajícím občanském zákoníku jde o neplatnost absolutní všude tam, kde nejde o taxativním výčtem stanovenou neplatnost relativní, nový občanský zákoník metodu taxativního výčtu opouští a volí naprosto jiné rozlišovací kritérium, a to kritérium obecné¹⁶⁵. To je obsaženo v ustanovení § 586 NOZ: „Je-li neplatnost právního jednání stanovena na ochranu zájmu určité osoby, může vznést námitku neplatnosti jen tato osoba.“ Relativní neplatností je dle nového občanského zákoníku tedy ta neplatnost, jež slouží k ochraně zájmů určité osoby. Centrální normu týkající se neplatnosti absolutní pak obsahuje ustanovení § 588 NOZ,

¹⁶⁰ FORSTER, Valentin Wilhelm. *Juris interpretatitone*. Buch II, Kap. V, Regel I, Nr. 1 und 3, Sp. 1040f.: Interpretatio in dubio capienda semper, ut actus & dispositio potius valeat, quam pereat... Cit. dle VOGENAUER, Stefan. *Die Auslegung von Gesetzen in England und auf dem Kontinent: eine vergleichende Untersuchung der Rechtsprechung und ihrer historischen Grundlagen*. Tübingen: Mohr Siebeck, c2001, 2 v.

¹⁶¹ cit. dle ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 258

¹⁶² čl. 1376 italského obč. zákoníku

¹⁶³ čl. 1157 Code Civil

¹⁶⁴ Právě toto ustanovení někteří autoři považují za „možná vůbec nejdůležitější přínos nové úpravy.“ Viz PETROV, Jan. Neplatnost právních jednání. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 3, s. 39

¹⁶⁵ viz ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 261

kteře stanoví, ke kterým důvodům neplatnosti soud přihlíží i bez návrhu (ex officio). S účinností nového občanského zákoníku se tak bude v případě neplatnosti třeba zabývat otázkou, zda sankce neplatnosti právního jednání obsažená v určitém zákonném ustanovení, slouží právě tomuto účelu, a zda osobě, jež se neplatnosti dovolává svědčí právo dovolat se jí. Toto právo nemají osoby, které neplatnost způsobily. Jde o vyjádření zásady nemo turpitudinem suam allegare potest, která je obsažena v ustanovení § 579 odst. 1 NOZ. Totéž ustanovení se vztahuje i na právní jednání absolutně neplatná, u nichž se samozřejmě nevztahuje k námitce neplatnosti, ale k získání prospěchu z neplatného právního jednání.

Je otázkou, jak se změní poměr výskytu případů jednotlivých druhů neplatnosti v soudní praxi, avšak lze předpokládat, že případy relativní neplatnosti budou (vzhledem k důvodům neplatnosti) převažovat. Ostatně již sama důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku konstatuje, že „[...] ve shodě se standardními civilistickými přístupy evropské právní kultury [se] preferuje hledisko neplatnosti relativní před neplatností absolutní.“¹⁶⁶ I nadále platí o uplatňování obou druhů neplatnosti, co bylo uvedeno výše, tak jako o neplatnosti právních jednání s účinky ex tunc.

Úprava konverze právních jednání (§ 575 NOZ) nedoznala obsahových změn¹⁶⁷. Totéž platí o částečné neplatnosti, avšak s tím korektivem, že dle nového občanského zákoníku bude třeba, aby bylo zkoumáno, zda „by k právnímu jednání došlo i bez neplatné části, rozpoznala-li by strana neplatnost včas.“¹⁶⁸ V případě, že by tomu tak nebylo, pak nastane neplatnost celého právního jednání. I v tomto ustanovení se projevu důraz, který nový občanský zákoník klade na zásadu autonomie vůle.

Úprava nového občanského zákoníku stanoví výslovně moderační právo soudu v případech vyjmenovaných v § 577 NOZ (jde-li o neplatnost pro nezákonné určení množství, časového, územního nebo jiného rozsahu), přičemž soud nebude při řešení takového sporu vázán návrhy stran. Soud má upravit nezákonné části dotčeného

¹⁶⁶ tamtéž

¹⁶⁷ srov. § 41a ObčZ

¹⁶⁸ § 576 NOZ

právního jednání tak, aby práva a povinnosti stran byla vyvážena a spravedlivě uspořádána. Zde bude v konkrétním případě vždy záležet na úvaze soudu, jež se má i zde zabývat otázkou, zda „by strana k právnímu jednání vůbec přistoupila, rozpoznala-li by neplatnost včas.“ I v tomto ohledu lze tedy očekávat rozvoj judikatury. Ustanovení o chybách v psaní a počtech (§ 578 NOZ) nedoznalo oproti stávající úpravě změn.¹⁶⁹

2. Důvody neplatnosti

Skutečnosti působící neplatnost právních jednání jsou v novém občanském zákoníku obsaženy v ustanoveních § 580 - § 585 uvozených marginální rubrikou „Hlavní důvody neplatnosti“. V tomto ohledu lze než souhlasit s Dvořákem, že takové uvození „implikuje závěr, že existují ještě vedlejší důvody neplatnosti.“¹⁷⁰, což lze považovat za zavádějící.

Jako důvody neplatnosti nový občanský zákoník uvádí:

1. rozpor s dobrými mravy (§ 580 odst. 1 NOZ)
2. rozpor se zákonem (§ 580 odst. 1 NOZ)
3. nemožnost plnění (§ 580 odst. 2 NOZ)
4. nedostatek způsobilosti či schopnosti jednat (§ 581 NOZ)
5. nedostatek formy (§ 582 NOZ)

Ačkoli by se mohlo zdát, že shora uvedený výčet obsahuje důvody absolutní neplatnosti, dle autora této práce tomu tak ve všech případech není.

1. Institut rozporu s dobrými mravy jako důvod neplatnosti byl popsán výše. Úprava v novém občanském zákoníku na dobré mravy odkazuje již v ustanovení § 547, které stanoví, že „právní jednání musí obsahem a účelem odpovídat dobrým mravům i zákonu.“ Lze mít za to, že rozpor právního jednání s dobrými mravy bude tedy mít i podle nového občanského zákoníku za následek neplatnost právního jednání. To se

¹⁶⁹ srov. § 37 odst. 3 ObčZ

¹⁷⁰ DVOŘÁK, Bohumil. Rozpor právního jednání se zákonem. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 3, s. 28

ostatně podává i z ustanovení § 588 NOZ, podle nějž ke zjevnému rozporu s dobrými mravy je soud povinen přihlížet i bez návrhu¹⁷¹. Následkem zjevného rozporu s dobrými mravy je tedy jistě absolutní neplatnost. Avšak ne každý rozpor s dobrými mravy je nutně rozporem zjevným. Nabízí se tedy argumentace, že v případě zjevného rozporu s dobrými mravy půjde o absolutní neplatnost, zatímco v případě rozporu „prostého“ se bude jednat o neplatnost relativní, kterou je třeba namítat. Tomu ostatně nasvědčuje i důvodová zpráva: „Také zjevný rozpor s dobrými mravy zakládá důvod k závěru o absolutní neplatnosti.“¹⁷² Nový občanský zákoník však neuvádí, jaký je rozdíl mezi „skrytým“ či „prostým“ rozporem s dobrými mravy a zjevným rozporem s dobrými mravy, je-li vůbec takového rozporu. Vzhledem k tomu, že slovo „zjevné“ se sice v novém občanském zákoníku vyskytuje v souvislosti s dobrými mravy i v jiných ustanoveních¹⁷³, avšak jinde nový občanský zákoník používá formulací, které slovo zjevně neobsahují¹⁷⁴, bylo by lze se domnívat, že dle dikce zákona je třeba činit mezi nimi rozdílu i s důsledky pro neplatnost právních jednání. Takové rozlišování zjevného a prostého rozporu s dobrými mravy by pak nutně i dopadalo i na ostatní ustanovení¹⁷⁵ s poměrně absurdními závěry. Autor této práce se domnívá, že musí jít v případě rozporu s dobrými mravy o neplatnost absolutní¹⁷⁶, a považuje použití slova „zjevné“ v textu normy minimálně za legislativně technicky sporné.

2. Co se rozporu se zákonem týče, nestanoví již nový občanský zákoník jeho neplatnost vždy jako neplatnost absolutní, což představuje zásadní změnu oproti současné úpravě. Nově je stanoveno, že samotný rozpor právního jednání se zákonem má za následek neplatnost pouze relativní, a to jen v případech, kdy to vyplývá ze smyslu a účelu

¹⁷¹ § 588 NOZ: „Soud přihlédne i bez návrhu k neplatnosti právního jednání, které se zjevně přičí dobrým mravům, anebo, které odporuje zákonu a zjevně narušuje veřejný pořádek. To platí i v případě, že právní jednání zavazuje k plnění od počátku nemožnému.“

¹⁷² ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 260

¹⁷³ např. v ustanovení § 2072 odst. 1 a odst. 2 NOZ (odvolání daru pro nevděk) či ustanovení § 3001 odst. 2 NOZ (bezdůvodné obohacení)

¹⁷⁴ např. ustanovení § 1 odst. 2 NOZ („zakázána jsou ujednání porušující dobré mravy“), ustanovení § 846 („Zletilého si lze osvojit, není-li to v rozporu s dobrými mravy.“) či ustanovení § 2976 odst. 1 NOZ („Kdo se dostane v hospodářském styku do rozporu s dobrými mravy [...]“)

¹⁷⁵ např. v případě ustanovení § 2072 odst. 1 NOZ by tak bylo možno dojít k poněkud absurdními závěru, že ublížil-li obdarovaný dárci tak, že přitom sice porušil dobré mravy, avšak neporušil je zjevně, nemohl by dárce od darovací smlouvy odstoupit. Ještě absurdnější by pak bylo takové rozlišování v případě ustanovení § 3001, kdy by právo aproboval stav odporující dobrým mravům.

¹⁷⁶ Totožný názor zastává i Petrov. Viz PETROV, Jan. Neplatnost právních jednání. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 3, s. 42

zákona¹⁷⁷. Neplatnosti pro rozpor se zákonem se tedy bude vždy třeba dovolat. Dospět ke smyslu a účelu zákona, vyložit jej a konfrontovat s konkrétním právním jednáním bude vždy úkolem soudu.

K absolutní neplatnosti právního jednání pro rozpor se zákonem bude dle nového občanského zákoníku třeba, aby k rozporu se zákonem (jeho smyslem a účelem) přistoupila další okolnost, a to, aby předmětné právní jednání zjevně narušovalo veřejný pořádek¹⁷⁸. Jde vlastně o projev teoretické koncepce tzv. kvalifikovaného rozporu se zákonem, jak již byla zmíněna¹⁷⁹. Pojem veřejný pořádek je však značně neurčitý a tak v tomto ohledu lze očekávat teoretické i praktické spory. Část nauky dokonce poukazuje na možnost, že by mohlo dojít „k smazání rozdílu mezi těmi právními jednáními, jež odporují zákonu [...] a [...] těmi, jež jsou v rozporu s dobrými mravy.“¹⁸⁰ Autor této práce nepovažuje takový závěr nutně za pravdivý, otázkou však samozřejmě zůstává, jaký výklad zaujmou soudy.

3. Počáteční nemožnost plnění bude i nadále důvodem absolutní neplatnosti dle ustanovení § 588 NOZ. I nadále tak bude třeba rozlišovat počáteční a následnou nemožnost plnění, z nichž druhá zmíněná je jak dle stávajícího, tak dle nového občanského zákoníku jedním z důvodů zániku závazku.

4. Nedostatek způsobilosti či schopnosti jednat je dle stávajícího občanského zákoníku důvodem absolutní neplatnosti právního jednání. V tomto ohledu dochází v novém občanském zákoníku hned k několika změnám.

Předně je třeba odpovědět na otázku, zda v tomto případě je neplatnost stanovena na ochranu zájmu určité osoby. Pak by dle § 586 NOZ šlo zcela jistě šlo o neplatnost relativní, již by bylo třeba domáhat se vznesením námitky. Na tuto otázku lze dle názoru autora této práce zcela jistě odpovědět kladně, neboť neplatnost zde chrání jednajícího, jehož svéprávnost je omezena (ať už pro nedostatek věku nebo

¹⁷⁷ viz § 580 odst. 1 NOZ

¹⁷⁸ tamtéž

¹⁷⁹ TELEČEK, Ivo. Není rozpor se zákonem jako rozpor se zákonem. *Právní rozhledy*. 2004, č. 5, s. 161-168

¹⁸⁰ DVOŘÁK, Bohumil. Rozpor právního jednání se zákonem. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 3, s. 34

rozhodnutím soudu) či který jedná v duševní poruše. Ani ustanovení § 588 NOZ, vypočítávající případy, kdy soud přihlédne k neplatnosti i bez návrhu, se o jednáních osob nesvéprávných či osob jednajících v duševní poruše nezmiňuje, což by svědčilo pro neplatnost relativní.

Je ovšem třeba nahlížet na právní jednání těchto osob i ve světle věty první § 24 NOZ¹⁸¹ a společně s ustanovením § 32 NOZ, jež umožňuje zákonným zástupcům nezletilce udělit nezletilci, který nenabyl plné svéprávnosti, je-li to zároveň ve shodě se zvyklostmi soukromého života, souhlas s určitým právním jednáním, ke kterému by bez něj nebyl oprávněn a bylo by jinak neplatné. Tato ustanovení naopak svědčí spíše pro neplatnost absolutní. Naproti tomu z ustanovení § 65 odst. 1 NOZ se podává, že prohlásit jednání opatrovance učiněné bez souhlasu opatrovníka za neplatné, je možné jen v tom případě, že působí opatrovanci újmu. Ostatní jednání opatrovance budou tedy platná. Ustanovení § 65 odst. 2 NOZ pak představuje úpravu institutu kulhavého jednání (*negotium claudians*) a prohlašuje za platné takové jednání (jakékoli), které opatrovanen provedl bez opatrovníka, ač bez něj jednat nemohl, ale opatrovník toto jednání schválil. Ustanovení taktéž prohlašuje jednání za platné, schválil-li jej opatrovance dodatečně poté, co nabyl svéprávnosti. Důvodová zpráva k tomu uvádí, že úprava těchto případů dle nového občanského zákoníku chce být „vstřícnější potřebám soukromého života než platná úprava z r. 1964, která pro tyto případy zakládá absolutní neplatnost...“¹⁸²

5. Ani úprava neplatnosti pro nedostatek formy obsažená v ustanovení § 582 NOZ není úplně jednoznačná. Celé ustanovení jeví tak, že jde o neplatnost relativní. Tomu nasvědčuje i fakt, že nedostatek formy není obsažen v ustanovení § 588 NOZ. Pochyb by snad nebylo třeba o neplatnosti právního jednání pro nedostatek formy, jež byla pro takové jednání smluvena stranami. V takovém případě se dá hovořit o tom, že neplatnost je pro takové jednání stanovena na ochranu zájmu jedné ze stran. Poněkud problematicky se však ustanovení § 582 NOZ jeví, pokud jde o formu stanovenou zákonem, např. v ustanovení § 560 NOZ, které obsahuje zákonný požadavek písemné

¹⁸¹ § 24 NOZ, věta první: „Každý člověk odpovídá za své jednání, je-li s to posoudit je a ovládnout.“

¹⁸² ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 96

formy (nově) pro veškerá právní jednání, kterými se zřizuje, převádí, mění nebo ruší věcné právo k nemovité věci. V těchto případech je totiž písemná forma stanovena v zájmu právní jistoty a k ochraně třetích osob, nehledě na skutečnost, že věcná práva k nemovitostem jsou předmětem zápisu do katastru nemovitostí, který má povahu veřejného seznamu dle § 980 NOZ.

Východiskem se tak zdá být argumentace, že nedodržení písemné formy v takovýchto případech představuje rozpor se zákonem a zjevné narušení veřejného pořádku, jež jsou důvodem absolutní neplatnosti podle ustanovení § 588. I zde si autor dovoluje tvrdit, že legislativně technicky mohla být norma formulována lépe.

Novum představuje i ustanovení § 582 odst. 2, jež možnost namítat neplatnost právního jednání, jehož forma nebyla dodržena, časově omezuje, a to okamžikem plnění. Jakmile totiž bylo plněno, právo namítat neplatnost takového jednání zaniká. Důvodem je zcel zřejmě zájem na právní jistotě a omezení případů, kdy by docházelo k nárokům na vydání bezdůvodného obohacení z důvodu neplatných právních jednání.

O náležitostech písemné formy obecně pojednává nový občanský zákoník v ustanoveních § 561-§ 564. Nově je upraveno jednání osob, které nemohou číst a psát – zužuje se okruh případů, kdy bude na takovýchto jednáních nutná účast notáře, proto se zavádí institut svědků a pojem „vlastní znamení“ pro znamení, jež má jednající, jehož schopnost číst a psát je omezena, na listině sám učinit, je-li toho schopen. Forma veřejné listiny bude dle ustanovení § 563 odst. 3 NOZ nutná v případech, kdy osoba není schopna seznámit se s obsahem právního jednání ani za pomoci přístrojů či speciálních pomůcek či osoby, kterou si zvolí. Co se týče úpravy omylu dochází ke změnám, jež byly již popsány výše.

Výraznou změnu oproti stávající úpravě představují ustanovení § 587 NOZ. Nový občanský zákoník opouští doktrinní pojetí neplatnosti právních jednání v případech nesvobody vůle a dovolává se zásady *etsi coactus tamen voluit*¹⁸³. Dle této zásady

¹⁸³ Paulus Dig 4,2,21,5

překládané „třebas donucen, přece jen to chtěl“¹⁸⁴ pak prolamuje absolutní neplatnost takovýchto jednání s tím, že dává přednost autonomii vůle spočívající v následném svobodném rozhodnutí donuceného, zda namítne neplatnost jednání, k němuž byl donucen. Dotčené ustanovení však dopadá pouze na donucení psychické. Výslovně je pak stanoveno, že je třeba vždy v konkrétním případě zkoumat, zda bylo donucení schopno opravdu vzbudit v jednajícím důvodnou obavu. Proti této koncepci lze mít námitek snad jen v ohledu promlčení práva namítnou relativní neplatnost. Autor této práce považuje však za nedostatek nové právní úpravy, že ustanovení není výslovně koncipováno tak, aby dopadalo i na osoby donucenému blízké. Naopak pozitivně lze hodnotit, že dle dikce dotčeného ustanovení nového občanského zákoníku je nerozhodné, zda právní jednání bylo učiněno ve prospěch donucujícího či ve prospěch třetí osoby.

Ustanovení § 587 odst. 2 NOZ upravuje náhradu újmy vzniklé nejen z neplatného právního jednání, ke kterému byl jednající donucen dle § 587 odst. 1 NOZ, ale i z neplatného právního jednání, k němuž byl jednající přiveden lstí. Vzniká však otázka, zda by dle tohoto ustanovení v případě právního jednání ve prospěch osoby odlišné od donucujícího donucený měl požadovat náhradu újmy na donucujícím (či tom, kdo ho obelstil) místo toho, aby uplatnil nárok na vydání bezdůvodného obohacení z neplatného právního jednání na tom, v jehož prospěch byl právní úkon činěn, či zda je na místě vykládat toto ustanovení tak, že donucený má možnost volby. Ani jedna z variant se nejeví bez problémů viděno hlediskem právní jistoty.

¹⁸⁴ ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 261

Část třetí

Exkurz do historie a k zahraničním úpravám

I. Historický kontext

Autor této práce považuje za vhodné učinit na tomto místě krátký exkurz k jiným právním úpravám předmětné problematiky, předně Všeobecnému zákoníku rakouskému, (ABGB)¹⁸⁵, z něž vychází vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937. Osnova zamýšlené prvorepublikové kodifikace byla inspirací pro současnou kodifikační komisi nového občanského zákoníku, důvodová zpráva o něm hovoří dokonce jako o jeho „základním ideovém zdroji“¹⁸⁶.

Prvorepublikový vládní návrh občanského zákoníku byl připravován prakticky od počátku existence samostatného československého státu. Na našem území platil do vzniku Československa Všeobecný zákoník rakouský (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch – ABGB) účinný od 1. ledna 1812. ABGB byl po vzniku Československa včleněn do právního řádu nově vzniklého Československa tzv. recepční normou¹⁸⁷. Jelikož vzhledem k dějinnému vývoji nedošlo k přijetí připraveného vládního návrhu občanského zákoníku, platil na našem území ABGB prakticky až do přijetí tzv. středního občanského zákoníku¹⁸⁸. Vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937 vycházel z ABGB, jenž byl konfrontován např. s občanským zákoníkem německým (Bürgerliches Gesetzbuch – BGB)¹⁸⁹. Právě BGB byl taktéž jedním z kodexů soukromého práva, které byly zkoumány i současnou kodifikační komisí při přípravě nového občanského zákoníku.

¹⁸⁵ císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., ze dne 1. června 1811

¹⁸⁶ ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 47

¹⁸⁷ zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého

¹⁸⁸ zákon č. 141/1950 Sb.

¹⁸⁹ RGBl. S. 195, vom 18. August 1896,

II. Krátká srovnání

Následující výklad bude zaměřen na srovnání některých ustanovení shora uvedených právních úprav. Do centra tohoto srovnání bude postaven vždy jeden vybraný soubor norem, související s tématem této práce, s cílem krátce porovnat jednotlivé úpravy mezi sebou, se stávajícím a s novým občanským zákoníkem.

1. Právní jednání (Rechtsgeschäft)

Bylo již zmíněno, že pojem právní úkon se dostal do našeho právního řádu až s tzv. středním občanským zákoníkem. Do té doby byl používán v české nauce termín právní jednání, jež je překladem římského termínu negotium. O důvodech této terminologické změny bylo pojednáno výše.

Termín právní jednání nebyl ani v ABGB přesně definován. Sedláček¹⁹⁰ k tomu uvádí, že jde o pojem mající původ v německé civilistice, konkrétně v teorii subjektivních práv a definuje jej jako „konkrétní právní normu“¹⁹¹. Ani v německém občanském zákoníku nenalezneme legální definici toho, co je to právní jednání, ačkoli je tak nadepsán třetí oddíl první knihy BGB (ustanovení § 104 - § 185 BGB). Současná německá civilistika definuje právní jednání takto:

1. Dění (událost), prostřednictvím kterého se vyvolává chtěný právní následek.¹⁹²
2. Právní jednání je jednání nebo několik jednání, přičemž alespoň jedno jednání představuje projev vůle směřovaný ke způsobení určitého právního následku.¹⁹³
3. Právní akt, který vyvolává chtěné právní následky, se nazývá právní jednání.¹⁹⁴

¹⁹⁰ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. IV. Linhart, Praha, 1935, s. 10

¹⁹¹ tamtéž

¹⁹² SCHWAB, Dieter. *Einführung in das Zivilrecht: Einschließlich BGB - Allgemeiner Teil*. 14., neubearb. Aufl. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2000, s. 183

¹⁹³ KROPHOLLER, Jan. *Studienkommentar BGB*. 4., neubearbeitete und erw. Aufl. München: Beck, 2000, s. 29

¹⁹⁴ MUSIELAK, Hans-Joachim. *Grundkurs BGB*. 2. Aufl. München: Verlag C.H. Beck, 1989, s. 15

Jak je z výše uvedených teoretických definic vidno, lze dle německé nauky považovat za pojmové znaky právního jednání v podstatě tytéž znaky, jako v české nauce, tedy ono jednání (či akt, úkon) zahrnuté vůlí, jehož cílem je vyvolat právní následky. V centru všech definic stojí právě jednání, jež je projevem vůle, a bude o něm pojednáno dále. Lze souhlasit s názorem Eliášovým, že stávající legální definice právního úkonu v občanské zákoníku není úplně správná (předně neurčitá formulace „zejména“) O ustanovení § 545 NOZ platí, co bylo uvedeno výše zejména s ohledem na formulaci následků právního jednání.

2. Projev vůle (Willenserklärung)

Projev vůle představuje úhelný kámen veškerých úvah o právním jednání. ABGB způsoby, jakými lze platně projevit vůli, pojednává v ustanovení § 863. Výslovně je také stanoveno, že tak lze učinit slovy, obecně přijatými znameními a mlčky tak, pokud není „v uvážení všech okolností [...] rozumného důvodu“ o vůli pochybovat¹⁹⁵. Ustanovení § 869 pak stanoví náležitosti takového projevu vůle, jimiž jsou svoboda, vážnost, určitost a srozumitelnost. Slovní znění tohoto ustanovení bylo zcela zjevně inspirací pro stávající znění občanského zákoníku. Zároveň toto ustanovení obsahuje i povinnost k náhradě škody.

Projev vůle je centrálním prvkem právního jednání i dle nauky německé. V tomto ohledu bylo ovšem možno zaznamenat rozdílné přístupy k vůli a jejímu projevu. BGB bylo silně ovlivněno tzv. teorií vůle (Willenstheorie). Ta ve své čisté podobě v podstatě znamenala, že platnost právního jednání se odvíjí od skutečné (třeba i neprojevené) vůle, nikoli od vůle, již lze z právního jednání objektivně seznat. Na základě této teorie pak byla rozvinuta i nauka o mentální rezervaci, o níž se Sedláček vyjadřuje jako o plné fikci a rozporů a uvádí, že „naši civilistiku nemusí tyto problémy zajímat, poněvadž náš o. z. o. stojí na stanovisku projevu vůle pod hlediskem poctivého obchodu. Tím zachycena je smlouva lépe než v německém občanském zákoníku a není zapotřebí celých pojmových souhvězdí [...] to co si strana myslí je nerozhodné; k normotvornému

¹⁹⁵ § 863 ABGB

procesu patří jediné projev vůle, ostatní je úplně nerozhodné.¹⁹⁶ Sedláček se tedy přiklání k opačné teorii – teorii projevu vůle (Willenserklärungstheorie), na níž je založen ABGB.

V německém občanském zákoníku je projev vůle normován v ustanoveních § 116 - § 144. Legální definice projevu vůle není v BGB obsažena, dovozuje se z ustanoveních § 116 an.

Německá nauka projev vůle definuje takto:

1. vnějšně seznatelný akt vůle, který je zaměřen na vyvolání právním řádem schváleného právního následku¹⁹⁷.
2. projev vůle k právním následkům¹⁹⁸.
3. projev právně významné vůle¹⁹⁹.

Rozeznávají se dva prvky, z nichž se projev vůle skládá – prvek objektivní a prvek subjektivní (používají se pojmy der äußere Tatbestand a der innere Tatbestand), při čemž vnější – objektivní prvek spočívá v chování (jednání), zatímco vnitřní – subjektivní prvek představuje samotnou vůli jako psychickou kategorii, tedy vůli konat (Handlungswille), vůli jednat (Erklärungswille, Erklärungsbewußtsein) a případně vůli zavazovat se (Geschäftswille)²⁰⁰. V tomto pojetí je možno vysledovat vliv nauky teorie vůle. V BGB nalezneme její pozůstatky ve znění ustanovení § 133 a § 157, která obsahují výkladová pravidla pro projev vůle (§ 133 BGB) a pro smlouvu (§157 BGB). Tak § 133 BGB stanoví, že „Při výkladu projevu vůle je třeba zjišťovat skutečnou vůli a ne lpět na doslovném smyslu jejího projevu.“ Zdálo by se tedy, že BGB setrvává na teorii vůle, avšak teorie²⁰¹ dovozuje, že u adresovaných projevů vůle (empfangsbedürftige Willenserklärungen) obecně není určující skutečná vůle

¹⁹⁶ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. IV. Linhart, Praha, 1935, s. 78

¹⁹⁷ KROPHOLLER, Jan. *Studienkommentar BGB*. 4., neubearbeitete und erw. Aufl. München: Beck, 2000, s. 36

¹⁹⁸ SCHWAB, Dieter. *Einführung in das Zivilrecht: Einschließlich BGB - Allgemeiner Teil*. 14., neubearb. Aufl. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2000, s. 183

¹⁹⁹ MUSIELAK, Hans-Joachim. *Grundkurs BGB*. 2. Aufl. München: Verlag C.H. Beck, 1989, s. 17

²⁰⁰ tamtéž, s. 23

²⁰¹ KROPHOLLER, Jan. *Studienkommentar BGB*. 4., neubearbeitete und erw. Aufl. München: Beck, 2000, s. 57

rozhodující, protože jinak by neměla smysl ustanovení § 119 an. BGB o omylu. Je tedy vidět, že německá nauka ustoupila od dosloveného výkladu § 133 BGB ve smyslu teorie vůle ve prospěch teorie projevu vůle. Vlastně opačná situace panuje v právu švýcarském, kde při jednoduchém výkladu zákona lze dojít k závěru, že v je ovládán teorií projevu vůle, avšak doktrína i judikatura vytvořily stav, kdy je vlastně prosazováno pojetí založené teorii vůle²⁰².

Je třeba zdůraznit, že pojem projevu vůle (Willenserklärung) je užší, než pojem právního jednání (Rechtsgeschäft). Teorie k tomu uvádí, že pojmy se kryjí, pokud vyvolání právních následků závisí jednostranně na vůli toho, kdo projevuje vůli. Pokud ovšem k právnímu následku samostatná vůle jednatelova nestačí a je třeba i vůle jiné osoby, pak je projev vůle (Willenserklärung) jen prvkem právního jednání (Rechtsgeschäft)²⁰³. V tomto ohledu lze poznamenat, že v ustanoveních BGB je tohoto rozlišování důsledně dbáno. Tak např. právě ustanovení § 133 BGB pracuje přímo s pojmem Willenserklärung (výkládá se tedy stricto sensu vždy projev vůle), zatímco ustanovení § 134 BGB týkající se zákonného zákazu pracuje s pojmem Rechtsgeschäft.

Takové rozlišování je možno najít i v ABGB, např. v ustanovení § 869 ABGB, které normuje náležitosti projevu vůle. Pro srovnání autor uvádí, že nový občanský zákoník, tak jako občanský zákoník stávající s takovým rozlišením vůbec nepracují. Tak v novém občanském zákoníku se hovoří o výkladu celých právních jednání, nikoli o výkladu projevů vůle v rámci těchto jednání. Avšak terminologicky nekonzistentně je v § 553 odst. 2 NOZ zakotvena možnost zhojit zdánlivost právního jednání mezi stranami dodatečným vyjasněním projevu vůle, nikoli celého právního jednání.

²⁰² viz např. HONSELL, Heinrich. *Willentheorie oder Erklärungstheorie?* článek dostupný na <http://www.honsell.at/Publikationen/FSWalter.pdf>

²⁰³ MUSIELAK, Hans-Joachim. *Grundkurs BGB*. 2. Aufl. München: Verlag C.H. Beck, 1989, s. 17

3. Neplatnost

Úpravu následků vad právních jednání je možno nalézt ve všech zkoumaných zákonících, přičemž neplatnost náleží k institutům, jimiž je existence vadných právních jednání řešena.

A. Terminologické problémy

V případě neplatnosti vznikají poměrně zásadní terminologické problémy při překladu německých výrazů do češtiny. BGB totiž v případech neplatnosti používá dvou termínů, a to „nichtig“ (Nichtigkeit) a unwirksam (Unwirksamkeit), přičemž doslovným překladem slova „nichtig“ je „nicotný“, doslovným překladem slova „unwirksam“ je „neúčinný“. Další německý termín, který existuje je „ungültig“ (Ungültigkeit), jehož překladem je české „neplatný“. BGB však s výrazem „ungültig“ nepracuje, ačkoli v německé právní terminologii se i tento výraz běžně používá ve významu „neplatný“. Ke všemu je v BGB používán i termín „anfechtbar“, jenž je odvozen od slovesa „anfechten“, tedy „napadat, „popírat“. Doslovným českým překladem německého „anfechtbar“ je tedy „napadnutelný“, „popíratelný“, což svádí k jeho pochopení ve smyslu české adjektiva „odporovatelný“, jež se používá v české terminologii pro právní úkony dle § 42a ObčZ, avšak nový občanský zákoník toto adjektivum opouští a nahrazuje jej dvouslovným „relativně neúčinný“, kteréžto by tedy mělo být přeloženo do němčiny jako „relativ unwirksam“.

Tato terminologická nejednotnost pronikla i do ABGB, který termín „nichtig“ původně neobsahoval. Zaveden byl např. do ustanovení § 879 ABGB, a to třetí novelou²⁰⁴. Sedláček k tomu uvádí: „Výraz ‚nichtig‘ [...] znamená [...] prostě tolik jako výraz ‚neplatný.‘“²⁰⁵ a dále pak, že „výraz ‚nicotnost‘ by bylo vůbec lépe nahraditi pojmem neplatnosti, neboť tím výrazem je jest mnohem správněji vyjádřena okolnost, že smlouva contra bonos mores není juristické ‚nic‘, nýbrž že postrádá toliko charakteru právní normy [...]“ a dále „pojmem ‚nicotnosti‘ znamená, že z nicotné smlouvy nelze

²⁰⁴ císařským nařízením č. 69/1916 ř. z., ze dne 19.3.1916

²⁰⁵ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. IV. Linhart, Praha, 1935, s. 138

s úspěchem žalovati. Mylný jest proto názor nejv. soudu, že smlouva contra bonos mores je ‚ničící‘, t. zn. méně než smlouva neplatná.²⁰⁶ Další výklad bude směřovat k odlišení jednotlivých termínů se zaměřením na důvody absolutní neplatnosti dle BGB.

B. Následky vadných právních jednání v BGB

V německé nauce je Unwirksamkeit chápáno jako obecný pojem znamenající „nedostatek následků“²⁰⁷ (das Fehlen von Wirkungen)²⁰⁸. Důsledků Unwirksamkeit je několik druhů, přičemž nejradikálnějším z nich je Nichtigkeit, dále je k důsledkům Unwirksamkeit řazena schwebende Unwirksamkeit, relative Unwirksamkeit a Anfechtbarkeit²⁰⁹.

C. Nichtigkeit

Nichtigkeit představuje neplatnost, a to neplatnost absolutní. Důvody, které v německém občanském právu vedou k absolutní neplatnosti jsou²¹⁰:

- a) nesvéprávnost (Geschäftsunfähigkeit)
- b) vady vůle (Willensmängel)
- c) platně učiněná námitka neplatnosti (wirksam erklärte Anfechtung)
- d) vady formy (Formmängel)
- e) rozpor se zákonným zákazem (Verstoß gegen gesetzliches Verbot)
- f) rozpor s dobrými mravy (Verstoß gegen guten Sitten)
- d) počáteční nemožnost plnění (von Anfang an bestehende Unmöglichkeit der Leistung)

V souvislosti s těmito důvody a pro srovnání s úpravou nového občanského zákoníku je namístě uvést, že důvod

²⁰⁶ tamtéž

²⁰⁷ autor zvolil co nejobecnější překlad slova „Wirkung“, ačkoli běžnějším překladem je „účinek“, který se však pro výklad nyní nejvíce jako vhodný. Termín Unwirksamkeit dále nebude překládán.

²⁰⁸ MUSIELAK, Hans-Joachim. *Grundkurs BGB*. 2. Aufl. München: Verlag C.H. Beck, 1989, s. 109 an.

²⁰⁹ tamtéž

²¹⁰ dle SCHWAB, Dieter. *Einführung in das Zivilrecht: Einschließlich BGB - Allgemeiner Teil*. 14., neubearb. Aufl. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2000, s. 183

ad b) je konstruován poměrně složitě co se mentální rezervace týče, když rozlišuje zda jednající jednal s výhradou v očekávání, že druhý jednající výhradu nesezná (a v rámci těchto případů pak ty, k nimž k seznání došlo a ty, v nichž k nim nedošlo) od případů, kdy druhý jednající o výhradě věděl, a od případů, kdy jednající jednal s výhradou v očekávání, že druhý jednající výhradu sezná. Jednání s výhradou je pak platné jen v úplně prvním případě, tedy když jednající výhradu seznal (viz § 116 – 118 BGB)²¹¹. Tuto konstrukci, očividný pozůstatek teorie vůle, je třeba hodnotit velmi kriticky.

ad e) je podle BGB důvodem pro absolutní neplatnost jen v tom případě, že ze zákona nevyplývá něco jiného (první korektiv). Druhým korektivem je ustanovení § 135 BGB – i přes zákonný zákaz nejde o absolutní neplatnost v tom případě, že jde o neplatnost stanovenou na ochranu konkrétní osoby. Korektivem je i ustanovení § 136 BGB o neplatnost zcizovacích jednání zakázaných soudem nebo jiným úřadem a neplatnost soukromoprávních ujednání o zákazu zcizovacích jednání. Dva poslední korektivy však svou podstatou náleží k institutu relative Unwirksamkeit. Dle těchto ustanovení tedy ne každý zákonný zákaz působí absolutní neplatnost právního jednání²¹².

ad f) konstruován tak, že ustanovení § 138 odst. 1 obsahuje BGB obsahuje, všeobecný zákaz rozporu s dobrými mravy. Německá judikatura definovala rozpor s dobrými mravy např. jako jednání „proti smyslu pro slušnost všech spravedlivě (billig und gerecht) smýšlejících“²¹³. Rozpor musí být čistě objektivní – seznatelný již z obsahu právního jednání a subjektivně, který předpokládá znalost nebo její nutnost, vědomí (ve smyslu chtění) není rozhodné. Rozpor s dobrými mravy se posuzuje zásadně v době, kdy byl úkon činěn, judikatura ovšem dovodila, že i jednání, o kterém je při jeho vzniku jasné, že se dostane do rozporu s dobrými mravy, je absolutně neplatné²¹⁴. Lichva je

²¹¹ dle MUSIELAK, Hans-Joachim. *Grundkurs BGB*. 2. Aufl. München: Verlag C.H. Beck, 1989, s. 126

²¹² srov. ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. IV. Linhart, Praha, 1935, s. 123 an.

²¹³ KROPHOLLER, Jan. *Studienkommentar BGB*. 4., neubearbeitete und erw. Aufl. München: Beck, 2000, s. 57

²¹⁴ dle KROPHOLLER, Jan. *Studienkommentar BGB*. 4., neubearbeitete und erw. Aufl. München: Beck, 2000, s. 61, srov. PALANDT, Otto a Peter BASSENGE. *Bürgerliches Gesetzbuch 64.*, neubearbeitete Aufl. München: C.H. Beck, 2005, s. 128 an.

upravena v ustanovení § 138 odst. 2. Toto ustanovení se bylo téměř identicky převzato do § 879 ABGB i do § 851 prvorepublikové osnovy občanského zákoníku²¹⁵.

D. Schwebende Unwirksamkeit

Schwebende Unwirksamkeit je vlastně úpravou tzv. kulhavého právního jednání (negotium claudians). Úprava v BGB se stala v podstatě vzorem pro novou českou úpravu tohoto institutu²¹⁶.

E. Relative Unwirksamkeit

Jde o úpravu institutu odporovatelnosti (někdy také naříkatelnosti, dle nového občanského zákoníku relativní neúčinnosti²¹⁷), která se v BGB nachází právě v již zmiňovaných ustanoveních § 135 a § 136 BGB.

F. Anfechtbarkeit

Při prostém překladu by se mohlo zdát, že jde o institut naříkatelnosti právních jednání, ale není tomu tak. Jde o úpravu relativní neplatnosti. Tak jako v českém právu, je třeba se neplatnosti dovolat adresovaným právním jednáním (projevem vůle - § 143 BGB), čímž dojde k zneplatnění jednání ex tunc (§ 142 odst. 1).

III. Výsledky srovnání

Účelem tohoto krátkého exkurzu k německým úpravám nebylo pokusit se o hlubší analýzu dané problematiky, tím spíše podat jejich vyčerpávající srovnání, ale načrtnout některé problémy a posloužit jako základ a inspirace k dalšímu studiu tohoto tématu v budoucnosti, zejména s přihlédnutím k očekávaným změnám v českém občanském právu.

²¹⁵ srov. ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. IV. Linhart, Praha, 1935, s. 123 an.

²¹⁶ ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 83

²¹⁷ viz § 589 an. NOZ

Závěr

Neplatnost představuje významný institut, jenž měl v občanském právu vždy své místo. Jeho původ je třeba hledat již v právu římském. Jako jiné instituty mající stejný původu prošel i tento institut vývojem, jenž byl zapříčiněn měnícími se potřebami společnosti. Jak docházelo k postupnému ústupu od formalit spojených s právním jednáním, počala nabývat na významu neplatnost relativní. Absolutní neplatnost zůstala vyhrazena zejména pro případy rozporu právního jednání s veřejným zájmem a dobrými mravy. Tento trend je ostatně možno sledovat i v novém občanském zákoníku a je na místě hodnotit jej jako správný.

Ačkoli existují jisté rozdíly mezi jednotlivými kontinentálními právními úpravami neplatnosti, nejsou tyto rozdíly na překážku tvrzení, že neplatnost právního jednání představuje vždy řešení ultima ratio. To nejvíce platí pro rozpor s dobrými mravy a rozpor s veřejným pořádkem. Z důvodů neplatnosti se tyto dva důvody jeví jako historicky nejtrvalejší a zároveň nejproblematičtější. Nová česká právní úprava v tomto ohledu není výjimkou. Souhrnně ji lze hodnotit veskrze pozitivně, především díky opětovnému důrazu na zásadu autonomie vůle.

Invalidity in civil law

Summary

The thesis is dealing with the notion of invalidity and voidability as an important juridical institute of civil law. It is divided into three parts. The first part is meant to be a theoretical introduction to the topic of the thesis providing the reader with the minimum information needed, i.e. defining the civil law as a branch of law, describing its relationship to other branches of law, the structure of civil law, defining the notions of the civil law relations, the legal act, its elements, its creation etc. from the doctrinal point of view.

The second part is the main part of the thesis. It is aimed at distinguishing the notions of invalidity and voidability in Czech civil law as well as specifying particular defects of legal acts that result in invalidity or voidability. The emergence and consequences of such defects are described in detail with reference to the Czech Civil Code, important civil legal cases and the Czech Civil Code, which is yet to come into force. Main differences of the new legal regulations are discussed and critically judged. It is also adverted to potential problems the new regulations can cause and possible interpretation of the new regulations is mentioned as well as the opinions on the issues already present.

The third part of the thesis is aimed at comparing the Czech Civil Code and the new Czech Civil Code with German Civil Code (BGB) and Austrian Civil Code (ABGB) as far as invalidity is concerned, trying to point out similarities and differences of the legal regulations as well as the roots of the new Czech Civil Code, which declares itself to be inspired (among others) by both BGB and ABGB. The main goal of the third part of the thesis is to serve as an inspiration for further research of the topic.

Použitá literatura

- BEJČEK, Josef. "Privatizace" veřejného a "publicizace" soukromého práva. In *Základné zásady súkromného práva v zjednotenej Európe/Fundamentale Grundsätze in vereinigten Europa*. Bratislava:Iura Edition, 2008. Dies Luby Iurisprudentiae, Nr. 9
- BOGUSZAK, Jiří, Jiří ČAPEK a Aleš GERLOCH. *Teorie práva*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004
- DVOŘÁK, Bohumil. Rozpor právního jednání se zákonem. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 3
- ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář*. Sv. 1. Praha: Linde, 2008
- ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd.Ostrava: Sagit, 2012
- FIALA, Josef. *Občanské právo hmotné*. Vyd. 3., opravené a doplněné. Brno: Nakl. Doplněk, 2002
- FORSTER, Valentin Wilhelm. Iuris interpretatitone. Buch II, Kap. V, Regel I, Nr. 1 und 3, Sp. 1040f
- GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 3. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004
- HENDRYCH, Dušan. *Právníký slovník*. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009
- HENDRYCH, Dušan. *Správní právo: obecná část*. 7. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009
- HONSELL, Heinrcih. *Willenstheorie oder Erklärungstheorie?* článek dostupný na <http://www.honsell.at/Publikationen/FSWalter.pdf>
- HORÁLKOVÁ, Milena. *Německo-český právníký slovník*. 2. vyd. Voznice: Leda, 2010
- HULVA, Tomáš. *Vady právních úkonů v soukromoprávních vztazích a jejich důsledky*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011
- HURDÍK, Jan a Petr LAVICKÝ. *Systém zásad soukromého práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova
- HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998
Justiční praxe, Odborný posudek na návrh obecné části občanského zákoníku, L, 2002

- KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. Vyd. 2., dopl. i přeprac., v Nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha ; München: Beck, 1995
- KNAPPOVÁ, Marta, Jiří ŠVESTKA a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. Sv. 1, 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2005
- KROPHOLLER, Jan. *Studienkommentar BGB*. 4., neubearbeitete und erw. Aufl. München: Beck, 2000
- MEHDE, Von Hans Peter Bull und Veith. *Allgemeines Verwaltungsrecht mit Verwaltungslehre*. 8., neu bearb. Aufl. Heidelberg: Müller, 2009
- MUSIELAK, Hans-Joachim. *Grundkurs BGB*. 2. Aufl. München: Verlag C.H. Beck, 1989
- PALANDT, Otto a Peter BASSENGE. *Bürgerliches Gesetzbuch* 64., neubearbeitete Aufl. München: C.H. Beck, 2005
- PETROV, Jan. Neplatnost právních jednání. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 3
- ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. IV. Linhart, Praha, 1935
- SALAČ, Jaroslav. *Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2004
- SCHWAB, Dieter. *Einführung in das Zivilrecht: Einschließlich BGB - Allgemeiner Teil*. 14., neubearb. Aufl. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2000
- SPÁČIL, J.: Dobré mravy v českém občanském zákoníku a judikatuře. In: *Právní rozhledy*. 2004, č. 18
- ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. *Občanský zákoník: komentář I.*, 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2008
- ŠVESTKA, Jiří, Jiří SPÁČIL, Marta ŠKÁROVÁ, Milan HULMÁK a kol. *Občanský zákoník I, II*, 2. vydání, Praha 2009
- TELEC, Ivo. Není rozpor se zákonem jako rozpor se zákonem. *Právní rozhledy*. 2004
- VOGENAUER, Stefan. *Die Auslegung von Gesetzen in England und auf dem Kontinent: eine vergleichende Untersuchung der Rechtsprechung und ihrer historischen Grundlagen*. Tübingen: Mohr Siebeck, c2001, 2 v.
- WINTR, Jan. *Charakteristické principy práva a právních odvětví*. Praha, 2002. Rigorózní práce.

Základní citované právní normy

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (ObčZ)

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (NOZ)

Zákon RGBI. S. 195, Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)

Císařský patent č. 946 Sb. z. s., Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie (ABGB)

Stav textu jakož i právní norem je ke dni 4.9.2012.

Judikatura

Rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 15/93, ze dne 19.1.1994
Rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 41/98, ze dne 1.12.1998
Rozhodnutí Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 249/97, ze dne 26.2.1998
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 33 Odo 779/2001, ze dne 31.10.2002
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 2092/99, ze dne 16.05.2001
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 23 Cdo 1387/98, ze dne 27.09.2000
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Cdon 1522/96, ze dne 9.12.1998
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 29 Cdo 4006/2007, ze dne 24.6.2009
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Cdon 1522/96, ze dne 9.12.1998
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 752/99, ze dne 8.2.2001
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 33 Odo 712/2003, ze dne 23.10.2003
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 33 Odo 17/2002, ze dne 22.3.2004
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 21 Cdo 826/2005, ze dne 18.4.2006
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 31 Cdo 3620/2010, ze dne 8.12.2010
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 28 Cdo 1406/99, ze dne 13.2.2001
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 833/2008, ze dne 16.9.2009
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 290/2003, ze dne 12.8.2003
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 21 Cdo 1760/2007, ze dne 11.3.2008
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Cdon 1032/96, ze dne 18.4.1996
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Cdon 1044/96, ze dne 31. 7. 1996
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 20 Cdo 2018/98, ze dne 30. 3. 2000
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 507/2001, ze dne 2. 10. 2002
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 33 Cdo 2509/2007, ze dne 26.11.2009
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 29 Odo 59/2003, ze dne 31.5.2007
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Cdon 227/96, ze dne 31.7.1996
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 2651/1999, ze dne 14.2.2001
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Odo 1242/2005, ze dne 26.3.2008
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 28 Cdo 870/2003, ze dne 22.5.2003
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 28 Cdo 2789/2007, ze dne 13. 9. 2007
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 29 Cdo 1357/2000, ze dne 20.3.2001

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 2705/2006, ze dne 29.5.2007
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 33 Odo 239/2005, ze dne 27.3.2007
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 21 Cdo 2204/99, ze dne 5.9.2000
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 1772/2004, ze dne 16.11.2004
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 21 Cdo 2037/2006, ze dne 3.7.2007
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 2 Cdon 736/97, ze dne 26.8.1998
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 21 Cdo 1880/99, ze dne 9.6.2000
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 29 Cdo 1583/2000, ze dne 10.4.2001
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 664/2002, ze dne 27.11.2003
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Odo 174/2005, ze dne 26.9.2007
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Odo 150/2007, ze dne 26.9.2007
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 28 Cdo 2660/2007, ze dne 23.8.2007
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 1230/2007, ze dne 21.9.2009
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Odo 568/2002, ze dne 15.4.2003
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 437/2003, ze dne 26.2.2004
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 2 Cdon 130/96, ze dne 29.1.1997
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 437/2003, ze dne 26.2.200Z
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 910/98, ze dne 27.10.1999
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 2781/99, ze dne 5.9.2000
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 1993/2003, ze dne 24.6.2004
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 290/2003, ze dne 12.8.2003

Klíčová slova

neplatnost, nový občanský zákoník

Keywords

invalidity, new Civil Code